

LETO III. - 1940

ŠTEV. 12

OBZORJA

REVIJA

ZA

LEPOSLOVJE

UMETNOST

IN

PUBLICISTIKO

VSEBINA

Juraj Tjoš: DISONANCE PRED VIHARJEM — J. Caestus: O TEMPORA... — Miško Kranjec: ZENITEV MATIJE BERDENA — J. Caestus: NIL NOVI... — Branko Rudolf: TRUBARJU — Fran Roš: GREGA JE OPRAVIL — Juraj Tjoš: A KDO BO POVEDAL... — Stefan Vujec: ODMEVI SODOBNE ZEMLJE — Cvetko Zagorski: NEURJEM VSEM... — V. K.: IZ NOVEJŠE KRITIKE SOCIALIZMA — Zoran Mušič: SLIKARSKA RAZSTAVA KLUBA „BRAZDE“ — Dr. V. Kralj: MARIBORSKA DRAMA V SEZONI 1940/41 — ZAPISKI — OCENE

Revija „OBZORJA“

izhaja dvanajstkrat na leto.

Naročnina znaša za vse leto din 100'—, za pol leta din 50'—, za vsak mesec din 9'—, za dijake za vse leto din 84'—, za pol leta din 42'—, za vsak mesec din 7'—.

Uredništvo in uprava v Mariboru, Kopališka ulica 6. Prispevki in recenzijski izvodi naj se pošiljajo uredništvu „Obzorij“, Maribor, Kopališka ulica 6. Nenaročenih rokopisov uredništvo ne vrača.

Revija se naroča ali reklamira pri upravi.

Revija je glasilo mariborskega Umetniškega kluba in celjskega Kulturnega tedna. Ureja jo prof. dr. Vladimir Kralj v Mariboru.

Zalaga, izdaja in tiska Mariborska tiskarna d. d. v Mariboru.

Za uredništvo, izdajateljstvo in tiskarno odgovarja ravnatelj Stanko Detela v Mariboru.

SPOROČILA UPRAVE:

Ob zaključku tretjega letnika prosimo poslednjikrat vse one naročnike in prejemnike revije, ki naročnine (za l. 1939/40) še niso poravnali, da v izogib nepotrebnih stroškov in posledic to nemudoma store.

UPRAVA

Vse, ki smo jim poslali revijo, prosimo, da jo pokažejo tudi svojim znancem in prijateljem ter nam sporočijo naslove onih, ki bi se radi naročili nanjo. Sporočite in napišite nam čitljivo ime in popoln naslov.

Pridobivajte novih naročnikov! Poslužite se položnice poštnega čekovnega računa št. 11.787 „Mariborske tiskarne d. d., Maribor“ s pripisom na srednjem delu (sporočila) zgoraj „Obzorja“.

Kdor želi originalne platnice „Obzorij“, letnik 1940, naj pošlje na upravo din 12'50, z vezavo vred pa din 22'50.

CENIK INSERATOV:

Cela stran velja din 800'—, pol strani din 400'—, četrt strani din 200'—.

DISONANCE PRED VIHARJEM

JURAJ TJOŠ

POMLAD SREDI ZIME

Veter zavel je s Pogorja
ko vsakokrat na spomlad,
čez vrhove dreves zašumeli
so lesi, pregnali hlad.

Prsa so polna čakanja,
krog nas pa strahoten mir
tlači vsa pričakovanja,
ko svet je zajel nemir.

Ali so začutila
k nam da hiti pomlad?
Sredi zime potipala v čas so
ko zemljo kmet, preden jo gre orat?

NA STARO LETO

Na okno naslonil sem čelo,
za mano je petje, smeh,
še malo in novo začelo
bo leto na tujih tleh.

Z mano se tisoč jih vozi
— kdo vedel bi kod in kam,
vlaki so polni veseskozi
— a jaz sem strahotno sam.

Iskre letijo ob vlaku,
vozovi drviyo v noč;
vsi vemo, kako je vojaku,
od hiše ko gre pojoč.

Sam, kakor vsi so v vagonu,
za katerimi je dom
ter ob starega časa zatonu
slutijo brodolom.

Težko je zdaj potovati,
ko svet je sam s sabo sprt,
in ko v nevihti je treba se bati,
da stroj ne zavozi v smrt.

PROMETEJ

Od takrat, ko diham, me v prsih tišči,
granate in plini mi pijejo kri,
svinčeno ozračje na meni leži,
ne dá mi zadihati, vero mi jemlje, moči.

Bilo od nekdanj je že z mano tako:
granate so pele, ko bil sem otrok
— sedaj za življenje svojih porok
biti ne morem, in to je hudó.

S strojnico prsi izkljuij mi, raznesi srce,
prosim te, Bog, ko to je Prometej;
tako pač živeti ne morem, dihati ne.
S strahotnim viharjem po vseh kontinentih razvej
moro, ki tlači, da boljše ućakam kdaj dne!
Reši, odreši peklenških me muk za vselej!

NAGROBNI NAPIS

(Vojaško grobišće v Strnišću pri Ptuj)

Tu našel je mir
in večni kvartir
pesnik Novak.
Bil je vojak,
navaden prostak.
Za dom in cesarja
je padel — bedak.

O TEMPORA . . .

J. CAESTUS

M i h a :

Dragi prijatelj, kako naj zdaj bodo časi drugačni —
eni zgubili so vest, drugi zgubili glavo!

J a n e z :

Dragi prijatelj, kako naj zdaj bodo časi drugačni —
kdaj je že kdo kaj zgubil, česar ni nikdar imel?

ŽENITEV MATIJE BERDENA

MISKO KRANJEC

(Konec)

Že zdavnaj je bil stari Berden pozabil na ta svoja razmišljanja in na odpor proti ženski. Zakaj nekaj naslednjih let je poteklo v enem samem, nepretrganem delu, v kopičenju denarja, ki se je stekal v Matijevo denarnico in ki ga je ta hranil bogve kje. Oče po denarju ni spraševal. Saj ni bil njegov in tudi ni vedel kaj posebnega početi z njim. Ako bi ga bil že imel, bi si morda kupil kako hišo in nekaj zemlje ter živino in orodje. To je bilo vse, kar so obsegali njegovi zadnji načrti, a še bolj njegove želje. Toda ti načrti so imeli svojo mejo, svoj konec. Matija pa se ni ukvarjal z načrti, ki bi bili natančno ograjeni in določeni; zanj je bilo vse samo korak naprej v življenje, k nekemu cilju, ki ni bil niti natančno določen.

Ta leta so bila izpolnjena z delom in z dokajšnjim naporom. Vendar že s to razliko, da je Matija privoščil kakor sebi tako tudi očetu marsikatero ugodnost, ki na njo prej niti misliti nista upala. Zdaj se je tudi zgodilo, da je sin včasih vzel s seboj očeta in ga vozil okoli od vasi do vasi, kakor bi mu hotel razkazati lepoto sveta in lepoto življenja. Stari Berden je videl, kako priljubljen je sin po svetu. Tudi mu ni ušlo, kako so ga mlada dekleta gledala. Še manj pa mu je ušlo, kako se je Matija tu pa tam v gostilni, kjer sta bodisi obedovala, ali samo izpila brizganec, igračkal z bogatimi hčerkami gostilničarjev, kako so se one sukale okoli njega. Ko pa sta sedla na voz in je oče nekaj povprašal zastran teh deklet, je sin počil z bičem, nekaj zagodrnjal, potem pa se zasmel:

„Kaj pa naj storim z njo? Bo že pozabila name.“

S tem so bile take stvari odpravljene. To ni bil Matijev cilj.

Bolj usodno je postalo, ko je Matija nekoč po večerji dejal očetu:

„Oženil se boš.“

Oče je bil v življenju na vse pripravljen, samo na kaj takega ne. Zato tudi ni razumel tega, kar je povedal Matija. Dvignil je glavo, gledal sina in nekaj mislil. Potem je vprašal:

„Ali nisi nekaj rekel?“

„Da, rekel sem, da se boš oženil.“

Očetu se je obraz razjasnil in se je čez čas veselo zasmel. Matija pa ga je gledal začudeno. „Ne vem, zakaj se smeješ?“

„Zato,“ je odvrnil oče še vedno veselo, „ker te še nisem videl tako prijetnega in veselega. Vedno si bil nekam mrk in zamišljen. Toliko let že živiva skupaj in nisi nikdar povedal nič takega, da bi se lahko zasmel. Zdaj se je prvič zgodilo. Ali ni mar to prijeten dogodek?“

Matija pa je bil še vedno enako resen. Potem je dejal: „Lahko bi si

prihranil ta smeh. Stvar sicer ni bogve kako vesela, a tudi žalostna ni. Mislil sem popolnoma resno. Našel sem žensko, ki bi bila kakor nalašč za tvoja leta. Povrhu je strašno bogata. Vdova seveda, kar te ne bi motilo, saj si tudi sam vdovec. Mlada ni, lepa pa še vedno. Niti ne morem reči, da je zlobna; prej je dobrodušna. Pa saj to ni glavno, glavno je, da je bogata. Ima šestdeset oralov zemlje: njiv, travnikov, gozda, vinograd, skratka prav posebna kmetija. Ko sem to izvedel, sem si rekel, da bi to bogastvo bilo zame kaj pripravno.“

Oče se zdaj ni več smejal, toda še vedno je bil miren in prepričan, da se fant šali. Take šale pa mu ni mogel zameriti.

„Če je tako bogata, kot praviš, in če ni še hudo grda, pa jo vzemi sam. Konec koncev nimam nič proti temu. In že sam si mislil, da se boš moral prej ali slej vendarle oženiti.“

Matija je kimal in premišljal. „Saj bi jo moral prav za prav jaz poročiti, ne ti. Ampak, ko sem natančno premislil vso stvar, sem prišel do sklepa, da bi bilo veliko boljše, če jo poročiš ti. Ženska morda ne bo dolgo živela in potem bo vsa zemlja najina. Če pa misli dolgo živeti, pa tudi nimam nič proti temu. Glavno je, da je bogata. Bomo pa prodali in se preselili v mesto ter kaj kmalu začeli z obratom. Ti bi njo poročil, jaz bi se pa potem kot bogat naslednik in kot trgovec, ki ima že nekaj denarja, prav tako bogato poročil. Z dvema porokama, bi spravila skupaj toliko denarja, da bi lahko začeli na veliko.“

To resno razlaganje in zamišljenost, ki je ležala na Matijevem obrazu, sta očeta nekoliko vznemirila. Zdaj ni bil več prepričan, da se fant šali. Toda ali je mogel zamisliti nekaj tako težkega, naravnost pregrdega? Ali je to še njegov Matija? Nekoč sta napravila zločin, to je res. Toda od tistih dob se Matija ni pregrešil z ničemer. Vse, kar je počel, je bilo delo, premnoga pota za trgovino.

„Zdi se mi,“ je rekel oče po premolku, „da te nisem razumel.“

„Ali je res kaj tako težkega?“ Pogledal je očeta. Nato se je grenko nasmehnil. „Zdi se mi, da bi bilo že skoraj odveč, da ti še razlagam, ko si tako presenečen. Glej, kako preprosta je stvar: našel sem bogato žensko, ki je že priletna. Zapletel sem se nekoliko z njo, tako da je voljna, da bi me poročila. To pa menda sam priznaš, da ne bi bilo najbolje; kaj naj počnem s staro žensko? Pa sem mislil, da bi tako napravila: staro bi poročil ti; dala bi prepisati nekaj zemlje nate; jaz bi pa ostal svoboden in bi se kasneje poročil z neko drugo, ki je še bogatejša. S to dvojno ženitvijo bi napravila kaj odlično pridobitev. Kakor se ti vse zdi na prvi pogled grdo, ne smeš na to misliti. Te ženitve vendar niso najin cilj. Najin cilj je vse drugod, vse dalje. Če pojdeva naravnost, ne bova nikdar prispela tja, kamor bi hotel. Včeraj sem ves dan računal in izračunal, da bi moral vsaj še petdeset let kupčevati in stradati, če naj bi vsaj malo izvozila, a

še vedno ne bi mogla postaviti tovarne, niti začeti z veliko izvozno trgovino. Ko bi se ti oženil, bi jaz postal po tebi pravi bogatin in bi lahko zaprosil za roko še višje. Potem bi že pregovorila žene, da bi se spustile v tako trgovino, ki jo nameravam. In ko bi enkrat že začeli, ne bi mogli nikamor. Morali bi samo še dalje.“

Oče je kimal. Zdaj je razumel vse, kar je mislil sin. Doumel pa je tudi vso globoko strahoto sinove duše. Tja, kamor se je prikopal v mislih Matija, se sam ne bi mogel nikdar. Zgrozil se je. Sklonil je glavo. Potem je dejal tiho in ubito:

„Na to pot ne grem s teboj, pa če se ločiva še ta dan. Če potrebuješ hlapca, tu sem. Veš, da nisem bil nikdar lenuh. Delal bom za dva. Samo v umazanije se ne bom nikdar več spuščal. Ne, v tej stvari me ne upoštevaj. Napravi, kar hočeš.“

„Mislil sem si,“ je odvrnil Matija. „Pričakoval sem, da se boš tako odločil. Hudo mi je, da me nočeš razumeti. Kaj pa imava midva s tem svetom? Ali se nisva odločila, da bova šla po svoji poti? Prezgodaj si omagal. Šestdeset let so te ljudje izrabljali in se ni nihče nikdar spraševal, če počne prav ali umazanije. Ti se pa vse življenje sprašuješ. Kljub temu se jutri popelješ z mano. Ko boš videl žensko, si boš morda premislil. Če ne, jo bom pa moral poročiti sam. Kajti one druge zdaj še ne bom mogel doseči, temveč bom moral počakati, da ta umre. Lahko si misliš, da bom nekoč le prišel tja, kamor hočem, čeprav mnogo kasneje. Zdaj se ne bom ustavljal.“

„Če misliš, da si bom premislil, potem ni treba, da me voziš s seboj, ker ti lahko povem že zdaj, da se nimam v ničemer odločati.“

Matija je pokimal. „Nič ne de, jutri se boš peljal z mano. Potem bova že videla, kako bo.“

Vstal je in se iztegnil. Nekam utrujen je bil videti, toda oče je vedel, da njegova volja ni prav nič manjša. In tega ga je bilo strah.

Naslednji dan je bila nedelja. Popoldne je Matija zapregel konja v koleselj. Tokrat ni imel naloženih tistih mnogih kletk, v katerih je vsak dan vozil perutnino in jajca. Tudi se je čedno oblekel. Prav tako se je moral obleči oče. Imel je dobro obleko, ki mu jo je bil pred nedavnim kupil Matija. Upiral se je, da bi kam šel, ko pa je videl, da bi Matijo preveč zadelo, če ne bi pokazal dobre volje, je naposled stopil pred hišo. In ko je že stal pred kolesljem, je rekel:

„Tak vendar resno misliš s to zadevo?“

„Glej ga!“ se je zasmel Matija. „Še vedno ne verjameš, da mislim resno? Ali sem kdaj kaj začel, ne da bi mislil resno? Vsaki stvari, ki sem se je lotil, sem že videl konec.“

„Potem mi drugega ne kaže, kakor da sedem in se peljem s teboj. Po-

vem ti pa naprej, da ne računaj name. Nič pa nimam proti temu, če se misliš zadržniti. Prav nič nisem radoveden, kaka bo moja bodoča snaha. Če bo všeč tebi, bo všeč tudi meni. Torej sedimo na voz in se peljimo na ogled. Zdi se mi pa, da se iz te stvari ne bo skuhala sreča za tvoje življenje.“

„Ti in tvoja sreča“, se je nasmehnil Matija veselo. „Šestdeset let sanjaš o sreči, ne da bi vedel, kaj je to, kaka je, kje se nahaja. V mojem svetu te stvari ni. Tu so samo moje misli, moja volja; tem podredim vse, kar srečam in kar morem podrediti. Hi, Liska!“ In konj je zapeljal z vrta na belo cesto.

Oče je sedel na koleslju sključen, utrujen in nič kaj vesel. Kadar ga je Matija vzel seboj na trgovska potovanja, je bil vedno vesel: gledal je tisti svet, ki si ga je nekoč tako močno želel. Ves je ležal pred njim, lep in bohoten. Ta pot pa je bila, kakor bi se peljal na svoj pogreb. Gledal je svet okoli sebe, pa ni videl ničesar; misliti je hotel, pa tudi ni mogel misliti, vsaj ne kaj določnega. Vse se mu je sprepletalo. In iz vsega se je samo čedalje bolj odražalo golo, suho, grenko dejstvo, da se pelje s sinom nekam, kamor ne bi bilo potrebno niti njemu niti Matiji.

„Kaj nisi nič mislil na to, da je pri ženitvi potrebna ljubezen?“ je vprašal oče spotoma, ko mu še vedno ni bilo vse dovolj jasno.

Sin je dvignil glavo, se zagledal pred se po polju in po cesti: cesta je bila še vedno nekoliko prašna, nekoliko dvignjena nad orumenelim jesenskim poljem. Po travnikih na obeh straneh ceste so pasli otroci krave. Po redkem drevju sredi travnikov so posedale vrane.

„Nekoč,“ je rekel Matija, in kakor bi hotel povedati, da je strašno daleč, „sem mislil tudi na to. Ali da jasneje povem: nekoč ni bilo potrebno misliti na kaj takega; vse to je bilo v človeku. Nor sem bil na Matildo, še huje pa je bilo, ko sem srečal Gitko. Če natančno premisliš in ko veš, kako je, vidiš, da iz vsega ni bilo nič. Toliko, da nisem zblaznel. In vendar vse skupaj ni obrodilo nikakega sadu. Sicer pa mislim, da si tudi sam zase prepričan, da je ljubezen zadeva, ki je ni preveč resno jemati. Preveč kratkotrajna je, da bi moglo kaj prida nastati iz nje. Pride, te ohromi za nekaj časa, da potem ostaneš bolan in nesposoben za življenje. Natančno sem premislil to stvar in sem si rekel: ker je z ljubeznijo tako, da namreč ni nič z njo, se bom oženil skratka brez vsake trohe ljubezni, premišljeno. Potem ne bom mogel biti nikdar razočaran, ne nesrečen. Moji računi so položeni na bogastvo ženske, ki mi ga prinese, in s katerim si bom nekoliko pomagal. S samo njeno ljubeznijo pa ne bi daleč prišel.“

Kakor je bilo očetu vse to dovolj jasno, ga je le navdajalo z grozo. Nehote se je moral vprašati: kako je mogel njegov sin priti do takih misli? Poznal je ljudi in čeprav je naletel tu pa tam na kaj podobnega, je tisto bilo še nekam razumljivo. Res so se ljudje često ženili, ne da bi povprašali

po ljubezni, temveč prej samo po bogastvu. Kakor je bilo tudi tam vse to razmišljeno, vendar ni bilo tako kruto. Tisti ljudje so bili prepričani, da se bo ljubezen že sama od sebe razvila, da bo življenje konec koncev zadobilo tisto obliko, kakor je potrebno. Matija pa se predaja življenju, ne da bi pričakoval, da bo kdaj kaj drugače: hladno, trezno, skoraj surovo.

Med jagredi, nekoliko stran od ceste, sredi lepega jesenskega polja, je oče zagledal lepo, prostrano kmečko hišo. In Matija je z bičem pokazal na dom, rekoč:

„Sem se peljeva.“ Oče je gledal od daleč dom. Bil je prijazen. „Ali ni lep, tako zdaleč?“ je vprašal Matija.

„Je, lep je,“ je prikimal oče.

„No, ako se boš ti oženil, boš tu gospodar, če se bom pa moral sam, tedaj boš tudi lahko delal, kolikor ti bo volja. Dela bo več ko dovolj. Mislim, da te bo navdalo veselje, ko boš videl lepo živino v hlevih, bogate, dobre njive, polne kleti, skratka vse, kar si človek lahko želi.“

Vse to bi bilo lepo in dobro, je mislil oče, ko bi bilo dobro tudi vse drugo, tisto, kar je glavno.

Matija je potegnil konja z glavne ceste in že sta se peljala skoraj po nekaki poljski poti proti hiši. Tu se razen ljudi te hiše ni nihče vozil. Koleselj po mehki poti ni ropotal, tiho je tekkel, dokler Matija ni ustavil konja na prostranem dvorišču.

Od nekod je prišel starikav hlapec, z bolnimi, nagnitimi očmi, dvignil klobuk in vprašal:

„Ali ga izprežem in odvedem v hlev?“

„Odveži ga in ga odvedi v hlev in mu daj ovsa.“ Matija mu je vrgel vajeti, nato pa skočil s koleslja. Očetu pa se ni prav nič ljubilo, da bi stopil v to hišo, najrajši bi se takoj vrnil.

Zdajci je na pragu obstala ženska, na videz srednjih let, še kaj čedna, lepo oblečena, nasmejana, z rokami v bokih.

„Ali sta prišla?“ je vprašala in že stopila korak naprej proti Matiji. Objela je njegovo desnico in zdelo se je, da je ne bo izpustila, dokler se ni Matija nekako iztrgal iz njenega objema, se obrnil h koleslju in dejal očetu:

„No, stari, zapusti že vendar enkrat voz in pridi malo bliže.“

Oče se je skobacal z voza in se približal. „To je moj oče,“ je dejal Matija ženski. Ženska mu je dala roko in mu jo prijazno stisnila. Potem je rekla:

„Stopimo v sobo. Kaj bi tu stali.“ Povedla ju je v veliko, čisto in lepo sobo, kar je moral stari Berden takoj priznati samemu sebi. Posadila ju je k mizi, poklicala deklo in ji naročila, naj prinese vina in prigrizek. Potem je tudi sama sedla nasproti njima in se zagledala v Matijo. Smejala se je ves čas, kazala lepe bele zobe, kakor mlado dekle. Res je imela na vratu

gube, gube je imela tudi na obrazu in po čelu; oče ni prezrl, da ima že tudi nekoliko osivele lase, kljub temu pa si je moral reči, da ni napačna. Nasprotno, nekaj svojevrstne lepote je imela na sebi, tiste čudne lepote, ki jo slutiš, da bo vsak čas splahnela.

Ko je pomislil, čemu sta prišla z Matijo sem, ga je spet obšla čudna tesnoba. In nič drugega ni mogel, kakor da si je dejal, naj se Matija sam odloči, kakor se mu zdi.

Potem je sedel pri mizi ves večer, pil pomalem in se ni brigal, kam sta odšla Matija in ženska, kakor se tudi ni brigal mnogo za pogovor, ki sta ga ona dva imela med seboj. Mirno in udano je poslej čakal, dokler ni Matija že pozno zvečer rekel:

„Zdaj pa bo čas, da greva.“

Naposled sta sedela na vozu. Ženska je še držala Matijo za roko. Očitno se je je vino nekoliko oprijelo. In Matiji ni preostalo nič drugega, kakor da se je sklonil k njej in jo poljubil.

Potem je pognal konja.

Že daleč na cesti, ko sta se ves čas molče vozila, je vprašal Matija:

„No, kaj praviš?“

Oče ni imel kaj reči. Molčal je. Zato je Matija še dalje vprašal:

„Ali se ti zdi res hudo napačna?“

„Ženska ni tako napačna, ampak vsa ta stvar se mi pa vendarle zdi grda. Ali misliš, da jo boš le vzel?“

„Ti je potemtakem nočeš?“

Ko oče na to ni nič odgovoril, je Matija dejal: „Konec koncev jo bom le vzel. Naj bo stvar grda, kakor se zdi tebi, jaz sem se odločil. Škoda, da si nisi ogledal zemlje, hlevov, živine, sploh vsega, kar je pri hiši... Morda bo pa le dobro, kaj vemo.“

Potem sta molčala do doma.

Ovček Magda se je imenovala ženska, ki sta jo obiskala in ki jo je hotel poročiti Matija.

Postala je središče vseh njunih pogovorov in vseh njunih misli. Bolj misli, zakaj govorila sta prav za prav malo o njej. Ni bilo potrebno: oče je uvidel, da Matija misli zelo resno. Matija pa tudi ni imel očeta po čem spraševati. Moral si je priznati, da mu je stari razbil vse velike načrte. Nekoliko ga je vznevoljilo, česar pa očetu ni hotel pokazati. Konec koncev ga ni mogel obsojati. Preveč let sta pretolkla skupaj, mnogo grenkega je oče prenesel v življenju zaradi njega. Šel je z njim povsod in vedno. Samo v kaj takega se ni dal prisiliti.

Matija je zdaj prvič sprevidel in tudi čutil, da življenja vendar ni mogoče gnesti popolnoma po svoji volji. Nekje se ti nenadoma ustavi. Tokrat se je ustavilo pri očetu.

Prav za prav je bil oče v nekem pogledu pošten človek in ni čudno, da se je čutil vzvišenega nad takimi umazanijami, kakor jih je imenoval. Šestdeset let je šel po tej poti, ostarel je na njej; zdaj je bil preokorel, da bi se dal vplesti v kaj takega in da bi tudi mogel prenašati dolgo nekaj vsiljenega.

In vendar: če bi se bil spustil v to zadevo? Kako hitro bi se dvignila! Za leto, dve bi že bila tam, kamor se je namenil Matija. Zdaj pa bodo minila še dolga leta, preden bosta prispela na cilj. Prepočasi se bo vleklo, mnogo bo zamudil pri tej počasni hoji. Ako bi bil oče pomagal, bi bilo drugače.

„Še vedno pričakujem, da si premisliš,“ je rekel nekoč Matija očetu.

Oče se je zganil in nekam preplašeno pogledal Matijo. Zakaj tudi sam se je poslednje čase neprestano ukvarjal v mislih s to zadevo. Vso jo je preobrnil in pretehtal. Nad vsem je viselo napisano v velikih, odločnih črkah: Ne! Bilo je torej nekako odveč, da se je sploh ukvarjal v mislih s tem. In vendar je viselo to vprašanje nad njim. Razumel je Matijo, vedel je, kaj hoče. Saj ga ni mešal v to stvar iz hudobije. Fant se je natančno zavedal, kaj počne in tudi zakaj. Vedel je, da je nekaj umazanega za vsem tem, nekaj, česar ne moreš nikdar natančno oceniti in izreči dokončno sodbo. Tako daleč je pritiral očeta, da je ta že mislil, da bi bilo najbolje pobegniti. Naj potem fant počne, kar se mu zdi. Pa tudi tega ni storil: ostal je in čakal. In bal se je neprestano, da bi ga fant konec koncev le premotil.

„Kaj me sprašuješ?“ je izbruhnilo iz njega. „Mar ti že nisem rekel, kako sem se odločil? In sploh, kaj se imam pri tem odločati? Ali ni samo po sebi jasno: ne morem. Ali me nočeš razumeti?“ Glas se mu je tresel in oči so se mu skalile.

„Kako te ne bi hotel razumeti,“ je odvrnil tiho Matija. „Vprašal sem te, ker je zdaj še čas. Pojutrišnjem greva z Magdo k zapisovanju. Potem te ne bom mogel več spraševati.“ Pomolčal je za čas, kakor bi se odločal. „Vem, da ti ni za to stvar,“ je razlagal dalje. „Kakor bi bilo meni! Ti si star, jaz pa še mlad in se vendar moram spuščati v to.“

„Nihče te ne sili.“

Matija ga je pogledal. „Tolikokrat sem ti že razložil, zakaj je potrebno, pa vendar prideš do zaključka, da me nihče ne sili. Zakaj pa sva potem začela vse to? Zakaj nisva ostala v mestu? Tam bi ti prenašal kake kovčege, pakete, čistil židu konja, opravil to in ono, za kar bi dobil kozarec vina in kos kruha. Jaz bi stopil na tvojo pot. Torej je tvoj odgovor — ne?“

Oče je pokimal in dodal tiho: „Ne sili me k temu. Ne morem ti pomagati, res ti ne morem, če mi zameriš ali ne. Ako ti ni všeč, mi povej. Pojdem takoj od tod.“

Matija je zamahnil z roko. „Tudi tako te bom potreboval, čeprav bi mi v drugem slučaju, namreč z ženitvijo, bil mnogo bolj koristen. Torej

pojutrišnjem grem k zapisovanju. Ne bom te vabil s seboj, ker vem, da te ne veseli. Ko pa bo poroka, boš menda le šel?"

Oče je molčal.

Ne, ni se mogel odločiti, čeprav se je mučil z razmišljanjem. Konec vsega tega razmišljanja je bilo, da se je samo zgrozil in ni mogel dalje misliti. Spet in spet si je dejal, da bi bil pripravljen storiti kar koli za sina, da bi mu pomagal na življenjski poti, čeprav ga je že začela skrbeti ta pot sama. Samo oženiti se zaradi njega ni mogel.

„Naj stori, kakor se mu zdi,“ si je dejal naposled. In s tem je zaključil svoja razmišljanja tisto jutro, ko je fant zapregel konja, da se popelje k zapisovanju.

Ko je ostal sam, je oče stopil na vrt. Na vrtu je ležalo zgodnje jutro pozne jeseni: že skoraj golo drevje okoli vrtov, orumenelo listje na jablanah in na tleh, rahla jutranja megla, preprežena s pajčevinami med grmovjem.

Perutnina se je že zdavnaj zbudila v zagrajenem prostoru, petelini so peli; med njimi so bili še nekateri prav mladi, ki so se komaj učili peti. Ti so vreščali nekam zoprn, se napenjali, kakor bi hoteli posnemati starejše že izučene pevce. Kokoši in jarčke so brskale med plevami in prosom. Tiste male kokoške, ki jih je bil nekoč Matija prinesel očetu v zabavo in ki so zdaj že vzgojile mnogo zaroda, so se svobodno sprehajale po vrtu, in petelinčki so pridno prepevali.

Oče je napolnil košaro s prosom in stopil na vrt: najprej je natresel proso svojim kokoškam, potem pa je odprl duri na zagrajenem prostoru do perutnine, ki jo bo jutri naložil na tovorni avtomobil, in ki se odpelje po svetu. Kakor so bile vse te živali tukaj komaj nekaj dni, so ga vendar vse poznale. Ni bil nikak tujec med njimi. Zgrnile so se okoli njega, in ko je iztresel iz košarice proso na vse strani po tleh, se je začel zajtrk, pri čemer so se petelinčki kaj radi spoprijeli in se grizli, ne da bi motili druge kokoši, ki so mirno in naglo zobale proso.

Ko pa je to opravil, je oče obstal sredi vrta, kakor da se ne bi mogel odločiti, česa naj se loti. Ozrl se je na cesto, ki pelje mimo hiše in pri tem mislil na svojega Matijo, ki je najbrže zdaj že stopil z Magdo v cerkev, da bosta najprej pri maši, kakor je že navada, in da potem pojedeta na župnišče, kjer opravijo potrebne stvari.

Ali je bilo vse to res tako nujno, neizogibno? Ali res ni bilo druge poti do tistih ciljev, ki si jih je bil zastavil? In ali je bilo konec koncev res tako potrebno, da se je odločil za tako velike stvari v življenju? Ali mu ta trgovina ni prinašala več ko dovolj? Lahko bi bil vzel kako mlado dekle, ki bi mu prinesla tudi primerno doto in življenje bi bilo kaj prijetno. Saj je oče videl, koliko denarja je fant že nabral. Prav prijetno bi se živelo; zlasti še v primeri z življenjem, ki sta ga živela nekoč v mestu. Ali brez tovarne in brez velike trgovine res ni mogoče živeti?

Matija je bil najbrže prepričan, da je tako. Tu pa mu oče ni mogel pomagati.

Do poroke je Matija dalje kupoval perutnino in oče je skrbel, da je bilo vse prav in v redu naloženo. Po nakupljenem blagu je oče presodil, da Matija nikakor ne zanemarja svoje trgovine. Perutnine je bilo sicer vedno manj, zlasti piščancev ni bilo vmes mnogo, zato pa je poskočilo število jajc in oče je prešteval po ves dan in skladal v zaboje med rezanico, da se ne bi katero strlo.

Komaj je opazil, da si je Matija kupil blago za novo obleko, da si jo je tudi dal šivati. Skoraj nič pa ga ni razveselilo, da je kupil tudi zanj novo obleko. Nekam nerad jo je vzel v roke in toliko, da si jo je ogledal, že jo je spravil v omaro.

„Odpovedal sem najem te hiše“, je rekel nekega večera Matija. „V soboto se bova preselila k Magdi.“

Oče se je zganil. Prav nič ga ni mikalo. Tako prijetno je bilo poslednja leta v tej hiši: bilo je sicer mnogo skrbi, mnogo dela, toda nihče mu ni bil v napotje; kakor gospodar se je sprehajal po vrtu in po hiši. Zdaj se bosta spet selila.

„Imel boš tam svojo sobo“, je nadaljeval sin. „Dela pa bo manj, ker je pri hiši hlapec. Sicer pa, če te bo veselilo, prav lahko delaš... Nič te ne veseli?“ je rekel Matija in se nasmehnil. „Privadil se boš, pa bo dobro. Še mnogo bolje kot tu. Ne bo ti treba kuhati, ne prati. Dekla je pri hiši, ki vse opravi.“

Toda tudi Matija sam ni bil nič kaj vesel. Morda ga je le nekoliko mučilo, ker ga oče ni ubogal, da bi mu pomagal. Morda je tudi sam sprevidel, da je prekruto pogledal na življenje. Čeprav mu je vse to samo za pot navzgor, neprizadet vendar ne bo mogel ostati. Žena bo zahtevala svoje; tako svoboden ne bo mogel več biti, kakor je bil doslej. In ali res ni bil nič potreben ljubezni, ki si je želi sleherno bitje na zemlji? Ali bo mogel živeti ob samih golih, hladnih računih, s prepotrebim in neizbežnim hlinjenjem?

„Še vedno sem prepričan, da ni bilo dobro, česar si se zdaj lotil“, je rekel oče, ko sta razmišljala.

Matija ga je gledal nekaj časa. „Zdi se mi, da še vedno vrtaš v to stvar in ne moreš do kraja in do jasnosti. Tak si, kakor tisti pobožni ljudje, ki se jim že skoraj meša: neprestano brskajo v svojem življenju, in vse, kar zasledijo, se jim zdi smrtni greh; in s tem si grenijo samo svoje življenje. Pozabi na tisto, česar ne moreš razumeti.“

Nekaj dni nato sta nalagala svoje premoženje na voz, da ga prepe-ljeta na novi dom. Ni bilo mnogo stvari, ker nista ničesar posebnega kupovala za hišo. Potem je Matija predal ključe staremu gospodarju, sedel

k očetu na voz in sta se odpeljala. Oče se je še komaj ozrl po tem prijetnem domu, kamor ne bo nikdar več stopil.

Oče je v novem domu ponesel svoje stvari v sobico, ki mu jo je pokazal Matija. Tam je našel posteljo, prazno omaro, mizo in dva stola. Okno je gledalo na prostran travnik, ki se je končal ob velikem jelševem gozdu. Gozd je bil očrnel, brez listja, travnik orumenel; samo jesenski podlessek je cvetel bohotno na njem. Pred oknom so letale mušice. Okno je bilo zamreženo in očetu se je zdelo, kakor bi bil v ječi.

„Zdaj si pa uredi, kakor se ti zdi“, je rekel Matija in odšel iz sobe.

Oče je sedel na stol in se spet zagledal skozi okno. Prav nič se mu ni ljubilo, da bi urejal. Zahotelo se mu je misliti, toda tudi misli so bile mrtve: nekaj slik iz davnih let mu je preletelo pred očmi, in nad vsem tem je ležala ena sama želja: ko bi mogel nazaj tja v tista leta, čeprav so bila še tako grenka in neprijetna.

V hiši je bil velik ropot in ljudje so bolj kričali, kakor govorili. Pripravljali so se na poroko, ki bo za dva dni. V tem vrvežu so domači ljudje naravnost utonili. In ko je oče stopil ven, se je skoraj prestrašil: sami tuji, zanj nekam neprijazni ljudje. In toliko, da se ni razveselil, ko je zunaj našel kratkovidnega hlapca pri delu.

Pridružil se mu je in mu ponudil najprej cigareto, — sin mu je dal cigarete za te dni — takoj za cigareto pa je ponudil hlapcu še svojo pomoč.

„Vam ni treba delati“, je rekel hlapec. „To je moje.“

„Ne vem si kaj začeti“, je odvrnil Berden. „Brez dela pa ne morem biti. H konjem pojdem.“

Zdaj hlapec ni več ugovarjal. In ko sta bila v hlevu, se je med njima razvil kratek pogovor; in tisti trenutek sta oba čutila, da bosta do neke mere postala prijatelja, ali se bosta vsaj dobro razumela.

Berden pa je po hlapcu izvedel vse, kolikor je hotel vedeti o tej hiši: koliko zemlje imajo, kaka je, koliko so pridelali, koliko denarja ima Magda, kaka ženska je, in naposled je izvedel, da hlapec takisto kakor on ni mogel odobravati tega zakona.

„Zanj je le prestara“, je dejal naposled hlapec. „Nekaj let bo še“, je nadaljeval, „potem bo pa tako stara, da se je bo Matija sam bal. Leta se ne dajo pregnati. — Ampak bogata je“, je dognal in s tem zaključil.

Oba pa sta čutila, kako je prav za prav bogastvo, pa naj bo še tako veliko, nekaj, kar ne more v življenju vsega nadomestiti. In teh stvari je mnogo.

„Nisem mogel preprečiti“, je odvrnil oče. „Naj pa gleda, da bo šlo dobro dalje.“

Teh misli je bil tudi hlapec, čeprav jih ni izgovoril.

Medtem sta bila Matija in Magda v mestu in napravila pismo, v kate-

rem je Matija dobil polovico posestva z raznimi pogoji sicer. Toda po Magdini smrti postane vse to njegova lastnina. Če pa umre on prej, pa ostane vse Magdi.

Hudo je moral zmešati žensko, je mislil oče, da je pristala na tako pogodbo. Ni vedel, ali naj privošči ženski, ko je bila pri tolikih letih tako neumna, da je nasedla mlademu fantiču, ko bi lahko vedela, da je ne bo mogel nikdar ljubiti, kakor si želi, ali pa naj jo pomiluje, da je bila tako zaslepljena. Eno je dognal v teh dneh: da je ženska Matijo strastno ljubila, da je bila vsa nora nanj, da se ga je držala kakor otrok, kakor mlado dekle, ki prvič vzljubi. In oče si je moral priznati, da je v tej njeni ljubezni bilo vendar nekaj lepega. Kakor jo je spočetka obsojal, da se je mogla pri teh letih tako spozabiti, ji je zdaj odpuščal, čeprav je bila stvar sama na sebi res tako neumna, da bolj ni mogla biti.

Zdaj tudi ni več poskušal, da bi preprečil poroko, ker je bilo za kaj takega prepozno. Samo izogibal se je obema. Matija ga niti ni iskal, nekoliko najbrž še iz jeze, nekoliko pa, ker si zdaj nista imela nič povedati. Pač pa ga je iskala Magda in se hotela tudi z njim sprijazniti. Vendar pa se oče ni mogel prisiliti, da bi bil prijazen do nje. Zato tudi ona ni mnogo govorila z njim, samo povprašala ga je:

„Zakaj ste tako jezni?“

Gledal je mimo nje. Potem je dejal tiho: „Nisem jezen. In čemu tudi? Razumeti pa le ne bom mogel nikdar, kako si se mogla tako hudo zmešati. Kaj nisi nič mislila, kaj vse se bo izcimilo iz tega?“

„Mislila sem tudi na to“, je odvrnila boječe in kakor bi prosila za oprostenje.

„Pa nisi do kraja razmislila?“

„Do kraja sem premislila.“

„Nisi mogla, ker se potem ne bi odločila za kaj takega.“

„In vendar sem premislila. Naj bo, kakor bo. — Ali mislite, da me ne bo prav nič ljubil?“

„Ne vem.“

„Vem, da je mlad in vedno sem si prigovarjala, da bo imel druge, mlajše. Jaz mu bom kar tako pri hiši.“

„Mislim, da se v tem motiš. Matija ne bo ljubil mlajših zato, da bi te varal. Ampak tudi tebe ne bo ljubil, kakor si ti želiš. Matija ne bo ljubil nikogar.“

„Hvala vam za te besede. Če me že ne bo tako ljubil, kakor bi si želela, bom vendar zadovoljna, če ne bo ljubil drugih. Zame bo že to mnogo.“ Oče jo je gledal in je ni mogel razumeti. Potem je odhajala, ker so jo klicali; samo njemu je še rekla:

„Pa vi?“

„Jaz? Kaj pa jaz tu pomenim?“

„Meni boste mnogo pomenili. Samo če boste prijazni z mano. Glejte, koliko vsega imam; ničesar vam ne bo manjkalo, niti delati vam ne bo treba; prijazni pa boste lahko z mano, ali ne?“

Nekaj je zmignil z rameni, potem pa odgovoril: „Jaz vsaj ti bom želel vse najboljše.“

Stisnila mu je roko in to ga je nekoliko ganilo. Odšel je pred hišo in tam sedel na sonce, ki je poslednjič grelo svet. Gledal je po polju: jesen se je odražala v vsem, v listju, na drevju, na travi, na njivah in na nebu samem. Ampak tudi v njem samem je bilo kakor v tej pozni jeseni: vse je odmiralo, vse je postajalo mrtvo. Ako je mislil na Magdo, se mu je tudi ta zdela, kakor jesen sama: nekaj prav tako lepega je ležalo na njej, in tudi v tem njenem početju. Poslednje cvetje, poslednja lepota, ki bo v kratkem mrtva.

Zvečer ju je našel skupaj, ne da bi ga opazila. Magda je držala Matijo za roko in jokala. Matija je bil miren, hladan, še tiste besede, ki jih ji je spregovoril, so bile mrtve. Potem je dejal nekam jezиковo:

„Kaj pa še hočeš? Jutri greva k poroki. Moja žena boš, ali ti ni to dovolj?“

„Ne ljubiš me,“ je odvrnila.

Gledal je nekaj časa, potem pa dejal: „Ne bodi otročja, Magda. Vsaj danes ne bodi taka. Izbij si iz glave; jutri se bova odločila za skupno pot in jo bova morala tudi iti skupaj, do kraja.“

Potem se je oče skašljaj in ju premotil. Magda si je v naglici obrisala oči in se nasmehnila očetu, kakor bi mu hotela reči: saj ni nič. In tudi oče se je nasmehnil.

Ne, saj res ni nič. Minilo bo. Zdaj se ji še čudno zdi. Za leto dni bo razumela, da je moralo tako biti. Za leto dni bo postala tudi sama hladna, mrtva in čudno se ji bo zdelo, kako je mogla tako preprosto misliti, ko se je možila. Oče sam pa je mislil zase: dobro bi ji bilo v življenju. Več ko dovolj denarja, več ko dovolj kruha, skratka vsega, pa si izbere neumnost. Toda kasneje je treznejše doumel: niti denar, niti kruh ni vse v življenju. Še mnogo drugih stvari je. In čeprav je Matiji zdaj najvažnejši denar, bo nekoč kasneje želel tudi tisto, kar je zdaj zamudil. Želel bo in iskal in iz tega se bo izcimila nesreča.

V nedeljo zjutraj je stari Berden obležal v svoji postelji in sanjaril. Očitno se je hotel izmuzniti, da mu ne bi bilo treba gledati živahno, a v bistvu vendar nekam lažnivo vrvenje po hiši. Prav nič ni dvomil, da je vse, kar se godi ta dan in kar se bo dogajalo še dolgo kasneje, ena sama laž, ki si jo je bil izmislil Matija, in ki so jo gnali tudi drugi.

Bil je globoko razočaran nad svojim sinom. Drugačno si je bil zamislil življenje oče Berden, mnogo lepše in mnogo bolj pošteno. Kolika radost

ga je navdajala poslednja leta, da je lahko pomagal Matiji, da je pomagal ustvarjati njun nov svet. Vse bi bil storil, da se pomakneta naprej. Cilj je bil skoraj isti, samo z razliko, da je Matija hotel še višje, kot je oče mogel zasanjati v najbolj drznem sanjarskem razpoloženju. Toda pot do tega cilja je bila zanj drugačna, kakor pri Matiji, raztegnjena na daljši čas, ker so bila druga sredstva, ki se jih je hotel poslužiti kot pri sinu. Oče je hotel naprej tako, da ne bi nikomur stopil na pot, da ne bi nikogar niti prevaril, niti onesrečil. Matija pa v tem ni bil izbirčen: vse, kar mu je lahko pomoglo na tej poti, je bilo dobro. Tako je bilo, kot bi šel preko cvetočega travnika, zato, ker je bilo tod najbližje, in ga prav nič ne briga, če pohodi nekaj lepih rož.

Oče je čutil, kako se med njima dviga pregraja, ki jo sama gradita, in ki bo nekoč tako visoka, da ne bosta mogla več drug k drugemu.

Ni slišal, kdaj je stopil sin v njegovo sobo. Šele čez čas se mu je zdelo, da ga nekdo opazuje in se je ozrl. Uprl je vanj svoje oči, kakor bi ga hotel vprašati, kaj hoče.

„Zdelo se mi je, da ležiš“, je rekel Matija. „Zato te ni od nikoder. — Ali ne pojdeš z nami v cerkev?“

„Ne.“

„Zakaj ne pojdeš?“

Oče je zmignil z rameni, ne da bi odgovoril. Naposled je vprašal: „Ali sem potreben tam?“

„Prav za prav nisi. Vendar bi se spodobilo, da greš.“

Oče je odkimal. „Nikamor ne pojdem. Zato, ker sem nasprotoval tej ženitvi. Grdo bi bilo od mene, da bi zdaj bil poleg. — Sicer pa veš, kako mislim še zdaj o vsem. Prav nič me ne veseli. Pojdi in opravi to stvar. Morda se bom jutri že sprijaznil z vsem.“

Matija je še stal in ga gledal. Ustnica mu je vzdrhtela, kar je oče opazil. „Prav. Siliti te nočem in ne morem. Tudi na poroki ne boš? Popoldan namreč.“

„Malo bom pogledal.“

Matija je še stal. Potem je stopil k očetu, in rekel: „Kadar se ljudje poročajo, se poslavljajo od svojih staršev. — Daj, da ti stisnem roko in se ti zahvalim za vse, kar si mi storil dobrega. Vendar ne misli, da se poslavljava za vedno. Ne, midva bova še nadalje skupaj vlekla. Ženske niso za velike stvari na svetu. — Škoda, da je nisi ti poročil. Danes bi te peljali v cerkev. In čeprav ti nič ne bi bilo všeč, bi si lahko opravičil to dejanje s tem, da je potrebno za najine načrte.“

Oče je bil prej nekoliko ganjen, ko mu je sin nudil roko v slovo, ko pa je začel govoriti spet o ženitvi, ga je obšla še večja žalost, ko kdaj prej.

„Še zdaj tako čudno govoriš,“ je rekel oče. „Mislim sem, da te bo

vsaj malo prevzelo, da se boš nekoliko zamislil in se boš zavedal, kam greš in kaj sprejemaš nase. Vidim, da si se odrekel vsemu, kar si večina ljudi v življenju najbolj želi.“

Matija se je nasmehnil. „Ako ti bom odgovoril“, je rekel, „se bova zapletla v brezkraino modrovanje. Nevesta me čaka. Stopi rajši k njej in ji stisni roko. Ona je srečna in zadovoljna. Lahko priznaš, da je dosegla svoje. A tudi jaz se ne morem pritoževati, čeprav ni šlo tako, kot sem hotel. Samo ti se ne moreš sprijazniti z ničemer.“

Ni se mogel. Dän je sicer prebil med ljudmi. Sedel je za mizo, pil vino in jedel; ozrl se je nekajkrat po sinu in po snahi, ki sta sedela na gornjem koncu mize. Magda je bila vesela, smehljala se je ves čas. Njena roka je kadar koli obvisela na Matijevi, njene oči so ga gledale in mu pripovedovale. Matija pa je bil miren, hladen, kakor bi sedel na poroki njemu tujega človeka. Njegov obraz je bil starikav, utrujen. In ob tej utrujenosti je bil Magdin obraz skoraj mlad. Kljub temu pa ni bilo mogoče zakriti vse velike razlike med njima. Ta razlika bo vsak dan večja. Matijev obraz se ne bo spreminjal nekaj let skoraj prav nič. Magdin bo prenašlo starel.

Večer je mineval v prijetnem, veselem razpoloženju. Ljudje so se opili in postali zgovorni, prešerni. Neki slepec je igral na harmoniko, da so ljudje lahko plesali.

Globoko spokojna noč je ležala nad ravnino, samo v Magdini hiši je vrvelo življenje, dokler naposled tudi tu niso ljudje postali utrujeni in presiti vsega, ter so se pozno po polnoči poslavljali, stiskajoč roke Matiji in Magdi, a tudi staremu Berdenu.

Naposled sta se dvignila tudi Magda in Matija, da odideta spat. Oče ju je srečal v veži, ko je Magda že odprla duri na njuno bodočo sobo.

Matija je obstal, kakor bi počakal očeta. In zdelo se mu je, da mu hoče nekaj povedati. Pa sta se srečala samo s pogledi. Bilo je dovolj, oče je razumel bolj kakor besede.

Pregrenka je taka pot, pa čeprav so cilji veliki. Ni vredna, da bi stopil na njo. Potem je oče stopil ven, kakor bi se hotel nadihati svežega zraka.

NIL NOVI . . .

J. CAESTUS

Sto volov je bogovom v zahvalo
za novo idejo zaklal Arhimed,
zato že danes pred mislijo novo
zatrepeto vesoljna goved.

TRUBARJU

BRANKO RUDOLF

I.

Ti si nam dal besede spomenik
domače naše sladke govornice;
— ognjeni jezik dal je učenik
vsakomur dušo, vsem ljudem pravice.

Ti, Trubar, klical si, kot je krstnik
in kot v puščavo zasejal si klice,
iz skal je zbujal vrelce tvoj dotik
— krilata luč, kot v mraku luč kresnice.

Umrli nam nisi, ker si veroval,
ker si ljubezen do ljudi spoznal
in v delu želje prekipavajoče.

Sam s svojim bogom, bil si sam močan
in včasih slutil in oznanjal dan,
ki si ga vsi želimo — za bodoče.

II.

Bradat in resen gledaš iz podobe;
saj vem, da moja vera ni kot tvoja,
s teboj pa čutim še naslado boja,
ki zmagal si mrakove in trohnohe.

Ko svoje evangelijske golobe
si plašil med rojake brez pokoja,
tvoj duh jih je prebujal iz lenobe,
možati duh — a kdo te prav presoja?

Ker tvoja misel je bila velika;
ko prvi si prinesel dar jezika,
Slovenija se globlje je spoznala.

Saj nem se nihče duše ne zaveda
in ne, če v mislih zase ne ugleda
sam sebe, kakor v steklu ogledala.

GREGA JE OPRAVIL

FRAN ROŠ

Otroci, ki so v gozdu nabirali borovnice, so oznanili novico in po vasi se je razvedelo:

„V Brinškovi koči pod gozdom se je naselil Grega Mraz. Kar sam si jo je odprl. Morda je že teden dni tam, pa nihče ni za to vedel. Živi pa tam z babo, s Huševo Gelo, in si kuhata kakor na svojem.“

Ljudje so se smejali. Radovedni so bili, kaj pokrene zdaj Lojz, mladi Kuranda, gospodar iz vasi. Prav mu že ne bo in to so mu privoščili. Zakaj pred letom dni si je dobil bogato ženo in gospodaril je dobro, po sreči.

Mlada Kurandovka, po rojstvu sina prvenca je bila prvič z doma in v cerkvi, je prinesla možu novico, ki je nad njo kazala mnogo nevolje.

„To ne gre,“ je pritrdil tudi Lojz. „Same sitnosti so s to kočo. Po sili se nam v njo vrivajo vsake sorte ljudje. Razkopati bo treba kočo, da bo mir.“

„In Grega si je zdaj še žensko omislil,“ je povzela žena. „Že zato moraš iztirati oba, da bo greha hitro konec. Kakšna nesnaga, Bog nam pomagaj!“

Na kraju Mlač, za močvirnimi travniki tik pod gozdom, pod Žvajgo, je stala stara Brinškova kočica. Že par let je bila last Kurandov, od kar je bil mrtev prismojeni Brinškov Drejec, tisti, ki si je v pijanosti rad skušal jemati življenje. Dvakrat se je obešal, nekajkrat se je načenjal z nožem, nazadnje pa si je ponoči na cesti, potem ko so mu v gostilni izvili nož, pijan z velikim kamnom sam razbijal glavo. Pri tem si jo je toliko zrahljal, da je pričel noretiti in je kmalu v norišnici umrl. Bil je zadnji Brinšek.

Kočo z njivo in koščkom travnika pa si je vzel v last že stari Kuranda. Ni mu bilo treba šteti kaj več kupnine za vse to, saj je bil nanj posejval denar z namenom, da mu kdaj pripade in se tako tik ob svoji zemlji iznebi kočarjev, ki se je o njih širil glas, da so kdaj tudi kradli po njivah tod okoli.

Brinškova kočica je zdaj prazna počasi razpadala in kazalo je, da jo bo treba podreti. Pa se je iz belgijskih rudnikov vrnil v domači kraj Mrkulov z družino in pri občini niso vedeli z njim kaj boljšega početi, kakor da so ga poslali v kočico. Kurandu pa, ki mu do tega ni bilo, so plačevali po nekaj kovačev najemnine na mesec. Ko pa se je knap za delom odselil v Trbovlje, je kočica spet prazna ostala do zdaj, prav pred nekaj dnevi, ko sta si jo sama odprla Grega Mraz in Huševa Gela.

Pred šestdesetimi leti ali kaj se je Grega rodil na Kurandovi njivi v Ilcah. Tam so ženske, med njimi tudi njegova mati, dekla pri Kurandu, okopavale korenje. Prišlo je nenadoma in do doma je bilo predač.

Z majhnim otrokom je morala mati po svetu, zaradi njega je služila skozi leta povsod le za golo hrano. Kdo da je Gregov oče, o tem sama nikoli ni besede izdala. Ljudje pa so trdili, da je bil to Artnikov hlapec, ki je tik pred otrokovim rojstvom na tiho izginil iz doline.

Pozneje, ko je Grega že znal pasti živino, se je mogla z njim spet vrniti h Kurandovim. Kmalu pa se je videlo, da je mali Gregec zapadel božjasti. Kadar ga je prijelo, je Kuranda, tedanji gospodar, Lojzov ded, velel hlapcu, naj vzame bič v roke in tolče po otroku. To da božjastnika, ki udarcev niti ne čuti, kaj kmalu spet spravi k zavesti in ga počasi ozdravi togote, ki da je izvir te bolezni. V tem prepričanju ni gospodarja omajal niti deklin jok, niti nabrekle rdeče proge po telesu, kadar si jih je otrok stokaje otipaval.

Po zgodnji materini smrti je hlapec Grega izpreminjal kraje in gospodarje. V vojni se je navadil molče, brez upora videti v vsem neizprosno slabega in hudega in se zadovoljevati že z golim revnim življenjem samim. Ranjena kost v prestreljeni nogi se mu je počasi, šele po vojni zacelila.

Vrnil se je v domačo dolino, a zdaj je delal le bolj v sili, kadar sicer ni mogel priti do hrane in pozimi do strehe, a le kot dninar. Zgradil si je celo leseno uto v Meleh, v Lenkovem gozdu, ki jo je moral Lenku odsluževati z delom. Ko pa se mu je pričela iznova odpirati rana na nogi, njegov spomin na veliko vojno, ga je ta toliko motila pri delu, da mu je Lenko nedavno dal uto podreti. Potem so videli Grega, da je prenočeval največ po samotnih kozolcih sredi polja, pozimi pa je po hišah pletel koše in košare. Po vaseh je poizvedoval za bolnimi živalmi, za mrhovino. Kose mesa, ki ga je odnašal, si je dostikrat pekel tudi na samotnem savinjskem produ. Pravili so, da v sili pobira tudi mrtve vrane, ki jih zakopava v gnoj, kjer se medijo. Očitali so mu, da nastavlja v gozdovih zajcem in ponoči lovi ribe, pa da po njivah izmika.

Govorili so o Gregu Mrazu, da je potuhnjenec. In res ni bil kakor mnogi drugi njemu podobni potepini, ki so znali s šalami in posebnimi navadami prijetno zabavati ljudi. Izogibal se jim je, resen in redkih besed je bil. Ko je na vasi dvakrat gorelo in je kazalo, da je bil ogenj podtaknjen, je sum letel tudi nanj, čeprav mu orožniki niso mogli nič.

Lojz se je rodil, ko Grega že ni bilo več pri hiši. Čeprav mu ni bil prijazen, preveč z viška je gledal na ljudi brez doma in poklica, ga vendar nikoli ni odgnal s praga brez vsega, pa če je bil to tudi le kos črnega kruha. Vendar ga v hišo ni puščal in je prav na kratko opravljal z njim. Pri tem pa je čutil, da je Grega le, vsaj malo, povezan s Kurandovo hišo, in ni videl v njem tujega človeka. Vendar mu je žena tudi zaradi te mehko-srčnosti delala očitke.

Zdaj pa je bila z Gregom Huševa Gela, ki so ji rekli tudi Nora Gela. Dosti mlajša od njega se je pisano oblečena potikala po vaseh in beračila.

Rada se je kriče smejala in jokala, govorila je naenkrat o več stvareh, ki si niso bile v zvezi in je ni bilo mogoče vselej razumeti. Pri tem je bila močno gluha. Prav mladi fantje so jo včasih vpijanili, ker se jim je dala tedaj sleči in se ničesar ni branila, dokler ni slednjič izbruhnila v krčevit jok in jim je Jezusa kličoč pobegnila. Kdaj in kako se je pridružila Gregu, ljudem ni bilo znano, vendar je bila to zanje vesela, dragocena novica.

Po stezi, skriti med visoko travo, ki so se v njej bohotali rumeni cvetovi močvirne kalužnice, sta mladi Kuranda in njegov hlapec Tona dospela pod gozd. Tu je Brinškova kočica tudi zdaj poleti, v avgustu, samevala v vlažni hladni senci. Le ona njena polovica, ki je izza bujnega drenovja gledala v odprt svet, obrnjena k vasi, je bila zgrajena s kamenjem. Bili so to široki kvadri, sneti gotovo iz zadnjih ostankov ruševin črnovrškega gradiča, ki je bilo do njega od tod pol ure hoda. Nad kamnitim in lesenim delom kočice je trohnela temna, z mahovjem porasla slamnata streha s slemenom, podobnim skrivljeni hrbtnici. Košček zemlje, nekdanjega vrtiča ob koči, so obdajale prevržene, ponekod še napol viseče late in veje, zvezane s protjem. Tod se je razraščal visok, gost plevel.

Pred zaklenjeno kočico je stalo troje dečkov iz vasi. Bilo je videti, kako so pravkar metali kamenje skozi okno, ki že davno ni imelo cele šipe več. In še iz gozda sta se približevali dve starki z velikima košarama, bili sta Kozlovka in Markovka, ki sta gotovo po Žvajgi, po poseki, nabirali maline.

Z dolgimi šibami so dečki kazali na kočico, ki iz nje ni bilo glasu:

„Grega je notri, Nora Gela mu je veverico spekla za kosilo in sta jo pojedla.“

Lojz, mladi gospodar, z majhnim klobukom na glavi in v beli srajci, se je visok, kakor je bil, sklonil čez nizko okno v hišo.

Po temačnem prostoru se je vlekel dim z odprtega ognjišča v zakajeni veži. Na začrnelim, trohnečem podu je bila v kotu nastlana slama. Na njej je sedel Grega Mraz, hudo obrasel po rumenem obrazu, razmrščen v lasih. Iz odpete raztrgane srajce so se mu temnila kosmata prsa. Brazgotina na čelu mu je ostala še po padcu, ko ga je božjast nekoč v mladosti vrgla na rob kamnitega Kurandovega praga. Desna noga mu je bila do nad koleno gola. Pod njim si je bil odvil rano, ki je bila videti vsa v zelenem in rjavem gnoju. Še daleč okoli nje mu je bila noga nabrekla in tu mu je koža žarela rdeče, vijoličasto. Par muh je obletavalo gnusno rano. Širila je težak smrad, ki se je mešal z duhom pečenega mesa.

Ob Gregu je stala Huševa Gela, drobna v život, vsa v pisano rožastih, ponešenih oblačilih, z razpletjenimi redkimi lasmi. V piskrčku je s treščico mešala neko smoleno mažo in se s plašnimi pogledi ozirala k oknu. Pri tem so se ji svetle, brezizrazne oči kakor vedno nesmiselno nasmihale.

Grega si je bil pravkar razcefral košček stare srajce, da si ga položi

na rano. Zaplata mlade drevesne kože, menda lipove, je ob zeleni krompirjevki ležala kraj slame, da si v vse to zavije nogo.

„Če mi ni Grega kaj več lip ob gozdu olupil,“ je misel pograbila Lojza. Vendar je s silo pogoltnil besedo, ko se je iznova zagledal v Gregov obraz, ki se je prečudno režal kakor v bolečini in brezumju.

Še hlapec Tona se je stegnil skozi okno z debelo glavo, pri tem je stopil na prste svojih kratkih, ukrivljenih nog, ki so tičale v težkih čevljih.

„Kaj sta si novo stanovanje dobila tu?“ je vprašal porogljivo. „Kako sta zadovoljna? Tega si pa nista slabo izmislila. Ali bosta hišo vzela v najem, ali pa jo bosta kar kupila? Saj je Gela kaj dote prinesla, Grega, kaj praviš?“

Nista mu odgovarjala, le Gregove okrvavljene oči so velike krožile po hiši in obstajale pri oknu. Dečki so se hihitali. Hlapec je na smešne načine pačil obraz in nadaljeval:

„Kaj sta že imela poroko? Saj sta tu v toplem gnezdu kakor mož in žena, hohoho! Gostijo sta imela gotovo v graščini na Črnem vrhu. Opolnoči vaju je poročil čuk z veje, lisjak pa vama je bil starešina. In zdaj si hočeta privoščiti tu medene tedne? Naj vama Bog da kaj dosti otrok, saj Gela je še mlada dovolj in Grega tudi ni še pamet srečala, ali pa ga je šele zdaj na starost, saj prej se za ženske ni toliko brigal. S čim pa bosta otroke preredita, kaj? Z borovnicami, jagodami, gobami? Včasih pa bo Grega še kako ververico ujel za rep, da bosta imela za priboljšek pečenko na mizi.“

Dečki so se glasno smejali, eden od njih pa je poskusil zapeti:

„Grega se je oženil, tralala,
Gela ga je vzela...“

Drugi je razlagal:

„Saj mu Gela nosi jesti, po vasi kaj naberači, kruha dobi, tudi kaj moke in zabele, pa še mleka. Pri nas pa je tudi že kura izginila kmalu potem, ko je Gela hodila po vasi.“

Gluha Gela vsega tega ni slišala, zato se je oglasil Grega, pri tem je bolešno razpotegoval obraz. Počasi, zamolklo je povedal:

„Pustite Gelo, saj ni nobene kure vzela, nobene ni k hiši prinesla, vse drugo je izprosila. Kakor je Bog v nebesih!“

Medtem je Lojz obhodil kočo, da vidi, kje sta si Grega in Gela odprla pot vanjo.

V nizki leseni uti, ki je služila za hlev, prislonjeni h koči, so Brinški nekoč redili kozo in prašiča. Lojz je dal nizka vratca vanjo zabiti, zdaj pa so bile poleg njih odmaknjene tri kratke deske, pa se je dalo tako priti skozi še ena vratca tudi v hišo.

Lojz se je vrnil k vratom in se jih lotil s ključem, vendar se je zarja-

vela ključavnica dolgo upirala tudi hlapčevemu trudu. Vstopila sta v zasrajeno kočo.

„Tako,“ je dejal Lojz, „da bosta imela lepši odhod in se vama ne bo treba tudi seliti po vseh štirih od tod. Sta si kar s silo pripravila pot v kočo. Nič se prej nista pri nas oglasila, pa sem jaz k vama prišel. Ampak tu bosta morala ven. Tu ni bolnišnica, niti letovišče. Pa tudi piha in vleče preveč skozi hišo. Kaj drugega si bosta poiskala.“

Grega se je branil. Sedeč na slami je vsako besedo izgovoril posebej, kakor da mu je vsaka važna in se je vsaka zase iztrgala iz svoje posebne, velike bolečine:

„Vse tri deske so bile po čednem privzdignjene, nobena ni škode trpela. Nikjer drugje mi niso dali prostora. Pogledj mojo nogo! Kost mi gnije, koščice si pulim iz nje, stopiti skoro ne morem več nanjo. To mi je dala fronta, po tolikih letih se mi je lani oglasila spet, saj veš! Usmiljen bodi, Lojz, saj nisem mogel drugam, ko v to tvojo kočo!“

Lojz se je obrnil h Geli, nerad je prenašal pogled na revnega Grego. Gela pa je le napol razumela, za kaj jima gre. Smehljala se je, mešala v piskrčku in menila, da bo prav, če kaj pove:

„Mažo mešam, za rano, za ubogega Grega, za njegovo nogo, saj je ne morem gledati. Ozdraviti mu jo hočem, pomagalo mu bo, jaz to vem. Sem tudi imela rano na nogi, ko me je pes ugriznil, to sem ga s palico vsekala po repu!“

„Pa vseeno,“ je neodločno dejal Lojz, „boš moral iz kočice, podrl jo bom. Že jutri sem nameraval pričeti z razdiranjem. Saj imaš občino, pomagati ti mora, k županu pojdi!“

„Ne morem, s to nogo sem že preveč na koncu.“

„Avtomobil pride po tebe,“ je zasmehljivo zasegal hlapec. „Občina te pošlje v zdravilišče, v kopališče. Geli pa bo preskrbela službo, za kuharico pojde, v hotelu bo pekla veverice. Le glejte jo, kako zna mešati v piskru, da se mi kar apetit dela.“

„Nehaj, Tona!“ se je gospodar nevoljno okrenil v hlapca, ko se je pred kočjo oglasil hohot dečkov.

„Saj me lahko ubijete, ne bom se branil,“ je šepnil Grega in se zleknil po slami. Zaprl je oči kakor v muki, ki ga vsega razjeda.

Skozi okno sta pogledali dve stari, kakor ošiljeni ptičji glavi, bili sta Kozlovka in Markovka, ki je hrešče dejala:

„Lojz, prav delaš, le poženi ju ven! Ne smeš trpeti, da bi ta dva živela kar tako skupaj. Pomisli, saj bi greh podpiral! Kakor mož in žena sta se tu naselila, ko bi lahko bila že pametna. O, ti nesrečni greh!“

Z roko je zamahnil Lojz, hlapec se je zarezal. Gela je začudeno gledala, kakor da je vsaj nekaj razumela. Grega pa se je povzpел na roke, sede je temno pogledal k oknu in vztrepetal:

„Hoditi ne morem, noga mi gnije, koščice mi izpadajo, pa pride Gela in mi streže. Pač ona, ker je uboga kakor jaz. Kaj naj ji rečem: Pusti me samega poginiti od lakote in segniti, ker si ženska?! Samo napol sem še živ, pa še bi mi kaj podtikali. Pustite v miru Gelo, siroto! Kaj še vedve tu hočeta, svetnici peklenski!“

„Grega je bolan, komaj še giblje, ne delajta mu krivice!“ se je Lojz zavzel zanj.

„Brezbožnik je!“ je zacvilila Kozlovka. „Če je zares bolan, naj se spokori in očisti grehov. Medve že veva, kako se gode take stvari, kakor je ta z Gelo in Gregom, ki je star grešnik.“

„Dekli hudičevi, poberita se!“ je zakričal Grega in pograbil za palico. Gela se je prestrašena odmaknila k vratom in ostrmela z odprtimi usti. Starki sta prihiteli v hišo.

„Bog te kaznuj!“ je vzkipela Markovka. „Odgovor boš dajal. Od te hiše pa naju ne boš naganjal, nisi še tu gospodar, pa tudi nikoli ne boš. So te že vse življenje tuja vrata po petah tolkla, tako si že na tem svetu kazen nosil za svojo pregrešnost. In tudi ta bolezen ti je le v kazen. Tam na onem svetu pa boš še huje trpel, tam se boš spominjal najinih besed. Fej! Sramota, kar se tu godi! Bog jo kaznuj!“

Gregu so trepetale roke, gola noga se mu je krčevito tresla. Lojz je posegel vmes:

„Nikar, Grega! Vedve pa nehajta, dosti je tega!“

„Prekleti ljudje!“ je Grega jecljaje vzrasel in oči so mu srdito plamtele. „Otroka so me topli, z bičem so me opletali, ko jim nisem mogel pobegniti, po svetu sem garal in stradal, v vojno so me gnali in me pohabili, zdaj pa, ko sem star in mi noga gnije, me izpod strehe gonijo, da poginem kot garjev pes, pognan v gozd. Pa še pes bi se jim bolj smilil in bi ga rajši ustrelili, da ne bi trpel predolgo. Mene pa še crkavati ne puste v miru, še tu hodijo nad mene. Ali sem komu kaj dolžan? Nikomur nič! Pač pa ste vi vsi meni mnogokaj dolžni ostali, vsega tega, kar imate sami, ko sem jaz ostal brez tega vsega. In še vzeli ste mi zdravje! S kakšno pravico, povejte!“

„Občina ti mora pomagati, zato jo imamo,“ ga je miril Lojz. „Stopil bom sam do župana, nekaj pač mora narediti za tebe. V bolnišnico te naj spravijo s to nogo...“

V tem hipu se je vznemiril Gregov pogled in stresel se je kakor v mrazu. Telo se mu je napelo v lok in je v sunku odletelo s slame. Čulo se je, kako je glava votlo butnila ob pod.

Nagli krči so Gregu zvijali telo, oči so se mu obračale. Stisnil je pesti in čeljusti, ki so zaškripale z zobmi. Na ustnice so mu stopile penaste sline.

„Prišlo ga je!“ sta se spogledala gospodar in hlapec. Sklonila sta se k njemu.

„Ne morem ga tako gledati,“ je zastokala Gela in se obrnila v kot.

„Primi ga za glavo, da si je ne obdrgne v zid!“ je Lojz pomignil hlapcu. Pri tem se je spomnil, kako je nekoč pred leti božjast na cesti prav tako delala z Gregom, ko je prišel mimo Kurandove hiše.

Še so sledili sunki, šibkejši so postajali, dokler ni Grega utrujen, ves v znoju obležal na slami, kamor ga je bil hlapec položil nazaj. V grgrajočih vzdihih so mu trepetale ustnice.

„Razjezil se je prej nad ženskama, siromak! Kaj le ima od tega, da se je kdaj rodil?“ je menil Lojz. In ko je zdaj pogledal po hiši, Markovke in Kozlovke ni bilo več tu.

„Menda je vsakomur že naprej namenjeno tako ali tako, pa koga že kar na vsak korak nesreča lovi. Nekoč pa bo tudi Gregu na večno odleglo, potem pa bo vseeno, kako mu je zdaj,“ je dodal Tona.

„V tej koči pa vendar ne more ostati,“ je odločil Lojz, potem ko se je domislil žene. „Moral bo nekam drugam, v bolnišnico ali kam. Pojdiva! Danes ga pustiva v miru. Naj si oddahne! In kaj toplega mu poneseš, da ne poreče, kako smo neusmiljeni. Z županom pa bom jutri govoril.“

Grega je ležal na slami, kakor da se ne briga za ničesar okoli sebe. Gela je pričela otepati kos črnega kruha. Ko je videla, da se gospodar s hlapcem odpravlja, je mirno rekla:

„Pa še kaj pridita, če že gresta. Saj nisem rada sama z Gregom, včasih me je strah, kadar ga takole meče, pa vendar nočem od njega, saj je tudi ubog. K vam pa bom prišla po moke, po zabelo, če mi boste kaj dali, gospodar!“

„Le oglasi se!“ ji je prikimal Lojz in ji glasno zavpil na uho: „In kmalu pojdiva od tod, govoril bom z županom, Grega bo moral v bolnišnico.“

„Ne, ne,“ se je branila, „saj je tudi tako čisto dobro, jaz bi kar ostala, Grega pa tudi, ko sva že tu.“

Grega se je zganil kakor iz težke dremavice.

„Veš, Lojz,“ je leže rahlo izšepetal. „Saj imam rad, kadar me takole prime in drži. Takrat me nič ne boli, ničesar ne čutim, samo da bi me ne izpustilo. Včasih me je takrat tvoj stari oče izročil hlapcu, da me je nadržal z bičem. Udaril je, kamor je padlo, po glavi, po životu, po nogah. Saj nisem nič čutil. Samo pozneje, ko sem se zbudil, so me skelele krvave maroge. Takrat, pozneje, je bilo hudo. Zdaj si pa ti gospodar, lahko bi ti tako naredil z menoj. Samo izpustiti me ne bi smelo potem nikoli več.“

Zaprle je oči in negibno obležal.

Gospodar in hlapec sta se vrnila v vas. Pred hišo sta naletela na mlado Kurandovko, Lojzovo ženo, zajetno v život, s trdimi potezami v obrazu, z ostro sijočimi očmi:

„Je Grega z babo že zunaj?“

„Eh, da,“ se je izgovarjal Lojz, „božjast ga je prijela, nogo ima nagni-

to, hoditi ne more, pa mu Gela vsaj streže. Do župana stopim, naj ga pošlje v bolnišnico.“

„Potem ga nisi pognal na cesto?“

„Saj veš, težko je z njim kaj početi. Občina bo poskrbela zanj, takoj pojdem k županu. Ali mu ne bi mogli tačas mi poslati kaj kruha, ali celo kaj toplega za prvo silo? Njegova mati je nekoč služila pri nas, celo rodila ga je tu. Pravkar ga je spet božjast metala.“

„Bog ve, koliko nam je po njivah kdaj že pokradel! Ničesar mu ne pošljemo. Občina naj se briga zanj in za Gelo, čemu ji pa davke plačujemo! Premehak si, ne znaš ravnati z ljudmi, kakor to zaslužijo, pa te izkoriščajo. Ti bi ju morda hotel kar obdržati v koči. Ven morata! Ne bom ju več trpela pod našo streho, tatinske zalege. Jutri pošljem hlapca, da ju vrže iz hiše, in orožnike pokličem.“

Lojz je na večer stopil v sosednjo vas k županu. Našel ga je pod kozolcem, kjer so njegovi otroci stiskali prvo odpadlo sadje.

Župan se je branil, da bi sam kaj ukrenil z Gregom. Čez teden dni da bo seja na občini in tam naj moške sklenejo, kar bo treba. Sam da ne sme in noče ukrepati o stvareh, ki obremenjujejo občino z izdatki. Dotlej pa bo občinski tajnik vse pripravil. Tudi z njim naj bi Lojz govoril še pred sejo.

Ko se je Kuranda nezadovoljen z uspehom svoje poti vračal, je na cesti zagledal Gelo, ki je po vasi beračila, pa so jo skoro povsod odganjali. Otroci so se vrešče podili za njo.

„Gela, ne hodi k nam,“ je zavpil nad njo in ji tudi z roko pokazal, da ji domov k njemu ni treba, ker bi ničesar ne dobila. Nato je segel v žep in ji v roko stisnil kovanec, dvajsetak:

„To je za Grego, za njega, daj mu!“

Hihitaje se je zahvaljevala Gela in božala svetli denar, ki si ga je zavezala v robec, nato pa je na vso moč hitela skozi vas, menda k Brinškovi koči.

Zvečer je Lojzu povedal hlapec, da je bil po gospodinjinem naročilu še enkrat pri Gregu. Groziti mu je moral z orožniki, če prihodnji dan z Gelo ne zapusti koč. Naj kamor koli gre, preseli naj se k županu, ali pa v občinski urad. In Grega je z mirno dušo obljubil, da se izseli, pri tem ni bil prav nič užaljen, nič osoren.

Lojz je skomignil z rameni, za hip se mu je zmračilo čelo, ali ženi ni porekel besede, kakor da se ga vse to ne tiče. Čutil je, da se godi krivica in sila bolnemu človeku, ki je s svojo materjo nekoč delal pri hiši, zdaj pa še v prazni koči ne bi smel prebivati. Ali zaradi ljubega miru z ženo se mu je zdelo bolje, da se z mislimi na to ne ukvarja več. Saj se bo že kmalu na neki način gotovo uredilo tudi to, kakor vse drugo.

Ko je Kurandovka drugi dan opoldne poslala hlapca gledat v kočo,

se je vrnil z vestjo, da o Gregu in Geli ni sledu več. Odpravila sta se in ni se dalo izvedeti kam. Skozi vas, kjer bi ju bil gotovo kdo videl, nista krenila. Ali sta se nalašč izognila Mlačam in tik pod hribom ob potoku iskala steze do drugih vasi v ravnini? Da bi se bila napotila v hrib, to pa je bilo zelo malo verjetno, saj je Grega mogel le s težavo premikati bolno nogo.

Sredi popoldneva pa se je na vasi vzdignil krik.

Gela je pritekla do hiš, vsa kakor iz uma je begala po vasi in kričala: „Grega je padel v vodo, božjast ga je vrgla! Utonil je in v vodi leži! Grega je v vodi!“

S prstom je kazala pred hrib, ki se je pod njim vil potoček, na mesto, četrt ure iz vasi.

„V Ločje sva hotela, tam je Grega nekoč imel žlahto. Pa ga je božjast sunila v vodo. Pojdite gledat, tam leži in vodo pije. Kar strese me, če se spomnim.“

Gela jih je vodila na kraj: občinskega slugo Tenča, Kurandovega hlapca in nekaj otrok.

Minilo je pol ure, ko so otroci prinesli od tam sporočilo, da je Grega utonil v komaj dobro ped globoki vodi. Na poti, ki gre tik ob potoku, ga je božjast zgrabila in pognala v strugo. Ob napadu je bil brez zavesti, zato si ni mogel prav nič pomagati. Nora Gela bi mu morala vsaj glavo vzdigniti iz vode, pa je v strahu kriče pobegnila v vas.

Grega je bil mrtev.

Poslali so še po orožnike in občinskega tajnika. V vasi se jim je pridružil tudi Lojz. Hotel je Grega še pogledati in ga z dobro mislijo naprositi, da mu oprostí. Saj mu gotovo ni ničesar zameril. Nikdar ni nikogar sovražil, niti onih ne, ki so mu vse slabo storili. Zdaj pa je dočakal svoj konec in mu bo lepše, bolje. Njemu prav gotovo.

Zvečer so položili Gregovo truplo v črno krsto, zbito iz neotesanih smrekovih desk, ki jo je naročila občina. Dva drogova so ji podložili štirje nosači, dva kočarja in dva hlapca iz vasi, in so jo ponesli čez travnike do ceste, kjer so jo naložili na kratek voz. Konj je potegnil k fari, k pokopališču in mrtvašnici.

Občinski sluga Tenč je bil žejen in je hitro zavil v vaško gostilno. Tam so sedeli tudi štirje, ki so nosili Grega in je občina zanje naročila tri litre jabolčnika. Pogovarjali so se:

„Težak je bil Grega. In teklo je od njega po malem vso pot, dovolj se je vode napil. Smrdelo mu je od noge, iz rane, po gnoju.“

„Lahek konec je imel, ne da bi bil zanj vedel. Še od Gele se mu ni bilo treba poslavljati, kar v hipu ga je obdala megla. Dosti je pretrpel. Opravil je.“

Tenč si je obrisal siveče brke po požirku in pripomnil:

„Denar je imel pri sebi, pomislite. V hlačnem žepu smo našli dvajsetak, nov kovanec. Za ta denar je Grega občini zmanjšal stroške, še naš ja-bolčnik bo lahko z njim plačan. Vidite, da ni bil slab človek,“ se je za-smejal. „No, prav bo tudi tako. Temu je življenje pač v veselje, drugemu v nadlego. Ta si ga želi podaljšati, za drugega pa je bolje, da se mu čim bolj skrajša. Za vse pač ničesar ni enako. Tako je na svetu in z ljudmi od nekdaj. Pa da je le Grega opravil. Zanj in za občino bo dobro tako.“

Prisluhnili so. S ceste se je oglasil cvileč jok. Bila je Huševa Gela, Nora Gela, ki je tulila za Gregom.

A KDO BO POVEDAL . . .

JURAJ TJOŠ

Sinu!

A kdo bo povedal, dete, tebi,
— jutro oprano bo vstalo nad zemljo —
da zaradi mene, ki me več ne bo,
(in krvi, ki je tekla pod mojo roko,)
pretežko bilo ti ne bi.

Le kdo bo povedal, dete, tebi,
— fant boš, dekle boš prijel pod roko —
da očetu, ko klal je, bilo je hudo,
ko da bi s kladivom tolkel po sebi.

Le kdo bo povedal, dete, tebi,
— drevje cvetelo bo krog in okrog —
da tudi oče je ljubil zemljo in log,
a da po mržnji njegovi polni ljubezni ne grebi.

ODMEVI SODOBNE ZEMLJE

STEFAN VUJEC

DVOJE PESMI SE ZLIVA V MOGOČNO MELODIJO

Onega zgodnjega pomladanskega dne je prvič zasijalo južno sonce v vsem svojem sijaju. Razkošna svetloba je razpršila moreče spomine na tiranijo zimskih dni. Pozabljena je bila častitljiva železna peč, znamenit preostanek slavnih avstrijskih časov, ki jih naše življenje tako rado odkriva celo tam, kjer bi pričakovali, da so utonili v nepovrat z vso svojo patriarhalnostjo. Pozabljene so bile tudi njene filistrske navade: grela je v mirnih, toplih dneh, v razsajajoči burji pa nas je zagrinjala v temen plašč grenkega dima, iz katerega je gledalo dvajset parov krvavih in solznih oči ter so se le odražale pošastno izkrivljene silhete, ždeče po posteljah, natrpanih po vseh kotih. Brleča hlevska svetilka je ta vtis ob dolgih večerih in nočeh brez spanca še stopnjevala. Pozabljen je bil celo čudovit „parni“ vrtiljak, čisto domače konstrukcije, mojega prijatelja poslanca. Prezrti sta ostali tudi podobni zaljubljenec v pomladnem zelenju. Samo vrteči se rek „Eppur si muove!“ smo čutili s slehernim utripom svojih src. Odpri smo vsa okna bleščečemu soncu in pomladnim vetrovom v pozdrav in povabilo, sedli na podoknice in zapeli. Pesmi so odmevale preko dvorišč in obzidij, se dvignile visoko nad mestece in dosegale vrhove osivelega Hadži-begovega brda. Uživali smo v svobodi svojih duš. Naše noge niso bingljale nemočno na podoknicah, v pogumnih skokih smo osvajali prostranstva. Nikdar v življenju nisem pel še tako lahkotno in svobodno kot tedaj.

Tedaj sem prvič srečal tudi sproščeno pesem te skrivnostne, stoletja preizkušane južne zemlje. Kakor naša pesem se je dvignila svobodna, kljubovalno razigrana, toda vseeno dostojna in v svesti si trpljenja, muk in hrepenenja, ki jo je rodilo. Skozi široko odprta pritlična okna je vzplavala svobodnim, čeprav še nedosežnim horizontom naproti. In v tem nepremičnem kamenju poslopij, obzidij, gora in nebes, sta se zlili razigrani in kljubovalno le zmago oznanjujoči pesmi rudarjev Petra in Jožeta izpod Karavank in Mine in Bore iz te svobodljubne južne dežele. Po bleščečem prostranstvu je kraljevala le ena sama mogočna melodija dela in borbe.

O TAKO ZVANEM VPRAŠANJU SAMEM

O Kosovem smo se v šoli mnogo učili. Slišali smo tudi o „devojkah“, ki je opravljala samarijsko službo med razmesarjenimi trupli borcev ono jutro po porazu. Tudi o izdajstvih nekaterih plemičev nam je ostalo mogoče še to ali ono v spominu. Nekoliko manj ali pa celo nič pa nismo slišali, da so takrat in še pred tem živeli v teh predelih kmetje, ki so bili celo nekoliko podobni našim (vsekakor bolj kot oni junaki, o katerih vemo to ali ono dogodivščino). V srednjem veku so imenovali te kmete „sebri“. To niso bili svobodni „junaki“, temveč na zemljo vezani tlačani svojih gospodarjev. Junaštvo so pojmovali čisto po svoje. Že davno pred husitstvom in nemškimi kmečkimi vojnami so se vneli za bratstvo in enakost — predvsem ekonomsko — vseh ljudi. Bili so vneti pripadniki „čiste in prave“ bogomilske vere, ki je zapisala ta gesla na svoj ščit. Pozdravljali so tudi приход Turkov, ki je iztrebil njihove gospodarje: vlasteline in velikaše. Skozi solze tlačanskih muk so videli v političnem jarmu tujega zavojevalca svojo ekonomsko svobodo.

Kmalu so seveda tudi novi gospodarji zapeli staro pesem. Samo še ostrejša je postala. „Sebar“ je bil preimenovan v „čifčijo“, brezpravna množica pa je postala „raja“. Ta „raja“ je bila nezadovoljna, uporna. Njene potne in krvave srage so v potokih pognojile tla, na katerih je moralo pozneje bohotno vzkliti tisto tako zvano „vprašanje“.

Samo je bilo spočeto šele v modernem veku „šturmunddrangovske“ epohe zapadno-evropskega kapitalizma, ki je konec koncev moral prodirati tudi v fevdalni turški imperij. Prodiral je sicer na začetku bolj polagoma in previdno. Toda kmalu je tolikanj razdril razpokano poslopje zastarelega fevdalizma, da se ga več ni moglo ubraniti, saj ga je na ta način celo vzdrževal s tem, da je zamašil razpoke v njegovih zidovih, je zavrnil njihov razpad. Da se ne bi s starim fevdalnim zidovjem na teh vročih južnih tleh zrušil še sam, ga je skrbno podpiral. Makedonski kmet ga je srečal spet s težkimi fevdalnimi verigami na primitivno obdelano zemljo begov, katerim racionalizacija ni bila potrebna. Redek svobodnjak ni bil dosti na boljšem. Najbolj osovraženi davek je bil „desetak“, najbolj osovraženi oblastnik pa „pandur“, begov valpet. Na drugi strani je bil „čorbadžija“, navadno poturica, v tesni zvezi z begom in njegovimi. „Poznal in častil je osebno korist in udobno življenje. Često je izdal, razkril ali zapustil gibanje“ (Džigović). Novi vsiljenec iz evropskega zapada se je predstavil preprostem Makedoncu na dva načina: V obliki ekonomskega tlačenja in kot posledica, v obliki ustvarjanja političnih vplivov, ki so v mnogočem že tako težak položaj v deželi še komplicirali. Iz ekonomskega tlačenja se je skotilo politično, kulturno in nacionalno. „Religija, tradicije, običaji in čast so bili teptani na vsakem koraku. Tisoči so bili ubiti ali poslani v zapore. Lastnina je bila popolnoma nezaščiten.“ (Džigović).

V takem vzdušju sta se bojevala na terenu tudi srbski in bolgarski vpliv. Po priključitvi Rumelije (1885) so se začeli porajati bolgarski komiteti. Od 1895 naprej datira njihova delavnost na turškem ozemlju. Bolgarski nacionalizem sta širili šola in posebno nova bolgarska cerkev, v katero so Makedonci pristopali iz sovraštva do grške patriaršije (Egsarhat v Carigradu 1870). Na kongresu komitetov leta 1894. ustanovljena zunanja organizacija je hotela s pomočjo velesil doseči najprej makedonsko avtonomijo, nato pa priključitev. 1896 je bila v Solunu ustanovljena VMRO. Kmalu sta bili vidni dve krili: desno je bilo bolgarsko imperialistično, levo pa je imelo tesne stike med kmečko rajo ter je črpalo svoje sile neposredno na terenu. Srbski vpliv so širile šole in pozneje tudi cerkev. Leta 1902. je dobilo Skoplje svojega metropolita, nato še drugi kraji. Delovala pa je vse do priključitve k Srbiji tudi kolonizacija. Komite so si ustanovili tudi Srbi. Imeli so jih pa končno tudi Grki.

Vsa ta in še nešteta druga nasprotstva so prišla do jasnega izraza v Ilindanskem uporu leta 1903. Izzvali so ga tisti, „ki so bili v službi bolgarskega imperializma, katerim ni bilo do resnične narodne svobode, temveč so želeli turško gospodarstvo le zamenjati z bolgarskim“. Računali so, da bodo Bolgarija in druge sile podprle vstajo. Zato tudi niso računali na svoje lastne moči ter vstaje niso pripravili tako, kot bi bilo potrebno. Toda če so jo oni izzvali ter z nezadostno organiziranostjo tudi upropastili, so prevzeli vodstvo dogodkov pravi narodni borci. (Džigović.)

Največji odmev je imela vstaja sama v Kruševu, kjer jo je vodil Nikola Karev. In to ne samo zaradi največjega odziva in uspehov nad oblastniki, temveč zaradi zrelega političnega gledanja in njenih tvorcev na celotni problem in zaradi načina, kako so „vprašanje“ zagrabili. Ko so pregnali oblastnike, so sklicali zbor narodnih predstavnikov: 60 makedonskih Slovanov, Grkov in Vlahov. Ti so izbrali nato

šest člansko komisijo, v kateri sta bila po dva od vsake narodnosti. Komisija je dobila nalogo upravljati nad mestom. „Kruševska republika“ je trajala deset dni. Bila je zaradi omenjenih razlogov zadušena v krvi. Masovna gibanja niso bila všeč evropski reakciji. V tistem trenutku slednja ni želela propasti Turčije, kar bi taka zmaga pomenila. V prvi vrsti velja to za Avstrijo in Rusijo. Carsko-cesarski sporazum med Nikolom I. in Francem Jožefom v Mürzstegu 1903 ni pozabil vseh potrebnih podrobnosti glede ustanovitve mednarodne žandarmerije, na čelu z italijanskim generalom in zastopniki šestih sil kot pomočniki.

Gibanje je zamrlo. Sledilo je krvavo razračunavanje med različnimi terorističnimi organizacijami, ki je terjalo povprečno 2.000 žrtev letno. Nad njim pa je bil samo klic manifesta „kruševske republike“, katerega aktualnost so prilike z dneva v dan potrjevale. Ni bil naperjen proti Turkom kot narodu, temveč se je obračal le proti fevdalnim zatiralcem. Vsi tlačeni, neglede na vero in narodnost, imajo skupne interese in so tudi njihovi sovražniki skupni. Ključ jim:

„Nie ve žalime kako svoi braća, bideiki razbirame oti i vie ste robi kako nas: robi na efendie i paši, robi na bogatite i na silnite in na nasilnicite i zulumčarite, što ja zapalia carštinata ot četiri strani i ščo doteraa nas da digneme glava za pravo, svoboda i čoveški život... Elate braća muslimani da trgneme protiv vašite i našite dušmani. Makedonia e zaednička naša maika i ve vika na pomošt.“

Klico svobode in napredka je moril strup imperialističnih razračunavanj. Avstrijski samogovori o sandžaški železnici: rusko-angleška balkanska pajdašija in sporazumno „pobijanje komitov“. Ilinjdanska gesla so priklicala pomoč mladoturški revoluciji in pomagala streti poevnušeno carigrasjsko reakcijo. Na mladoturških zastavah so plapolala tudi gesla o enakopravnosti vseh narodov in ver. Sanje in hrepenenja makedonskih množic o narodni enakopravnosti, to je tudi ekonomski in socialni osvoboditvi, je razgnalo besnenje novih viharjev.

Sledila je kmalu doba sporazumov in novih nesporazumov okrog Makedonije. Balkanske vojne, izgon Turkov. Nato Bregalnica. Pa spet svetovna vojna, Neully. Komitski vpadi in teror, „makedonstvujušči“, atentati, Petrič itd. Tudi Stambolinski, njegov padec in smrt, nato Cankov & Comp. Po 1926 doba tako zvane stabilizacije. 24. I. 1937 pakt o večnem prijateljstvu. 11. VII. 1939 blejski komunik. In v atmosferi ogroženega miru na Balkanu neki Dumanov. Cankov govori o opreznosti na eni strani, o nezaupanju na drugi. In tudi o tem, da usoda balkanskih držav ni odvisna od njih samih.

Južna zemlja pozna svojo pot. V ilinjdanskih bojih je spoznala, kako je, če o njeni usodi in usodi balkanskih narodov odločajo drugi, da „vsakdo zavzame pozicije po svojih interesih in možnostih“, kot je to krstil znani g. Cankov.

POGLED V VSAKDANJOST

Kmet ob Vardarju in njegovih pritokih živi skoraj tako kot naš in mnogi drugi. Splošno ne bomo delali krivice ne njemu ne deželi, če napišemo, da po priključitvi k novi državi tudi tu veljajo za vas vsa ona splošna pravila, kot za pokrajine v ostalih državah. Tudi tu sadijo krompir, zelje in paradižnike (slednji so samo doli še nekaj večji), sejejo pšenico, rž, ajdo, proso, gojijo sadje, pasejo po pašnikih in travnikih itd. Imajo pa tudi riževa polja, sade tobak, mak, pri njih uspeva bombaž, riž in še to in ono, kar mi ne poznamo. To so tisti problemi, ki so tudi v pusti vsakdanjosti ustvarili v tej pokrajini nekaj posebnih problemov, za katere mi pri nas ne vemo. Država ima tu mnogo neposrednejši

vpliv v vsakdanjem življenju kmetičev, poljedelskih delavcev in delavcev v industriji monopola.

Gligorije Božović je nesporno zaslužen mož. Zadnje čase obiskuje najraje srbsko periferijo, včasih pogleda morebiti tudi malo čez na sosedovo njivo. Znan je po svojih zaslugah za srbsko stvar med Južnosrbijanci. Je tudi važna oseba v vodilnih krogih srbske cerkve. Dr. Borislav Blagojević pa je izdal v Beogradu brošurico o „Selu našeg juga“. In o tej knjižici je dejal tudi Božović, da je pisec „vodio računa o lojalnosti srpstvu“. Zato nam ne bo nihče zameril, če posnamemo to ali ono iz njegovega dela. Recimo o tobaku: Blagojević navaja podatke M. Gavrilovića, da so pridelali v Povardarju od 1930—39 nad polovico tobaka v državi. „Južna Srbija lahko producira letno povprečno od 20 do 25 milijonov kg najboljšega tobaka.“ (Več kot pa je to bil slučaj pri produkciji v celi državi.) Proizvajalec tobaka pa more biti samo oni, ki dobi zato posebno dovoljenje od državnega monopola. Sme proizvajati samo dovoljeno količino. Mora jo prodati za ceno, ki jo enostransko določi monopol in končno je za dela, ki niso v skladu s temi predpisi, kvalificiran kot tihotapec.

Poleg tobaka imamo v deželi še bivše obrtnike, „jaridžije“ in seveda tudi lastnike tobačnih polj. Povojna industrija je uničila „zanat“, zatrla „zanatski“ „esnaf život“ in ostala je vsakdanjost, ki jo Racin slika nekako takole:

Majstor bef i ustabaša
majstor bef — stanaf čirače:
za borč prodadof dućanot
za borč prodadof alatot —
s dve raci sum, i tia dve
skapaja se bez rabota!

Živeti je pa končno treba. Zato ti meščani, bivši obrtniki „vzamejo v najem tuje zemljišče in gojijo na njem tobak, ali pa delajo kot navadna delovna sila za tuj račun pod mizernimi pogoji“. „Jaridžije“ (t. j. siromaki) pa navadno sklenejo z lastniki zemlje pogodbo o proizvodnji tobaka na njihovem zemljišču, pod sledečimi pogoji: lastnik se obveže, da bo „jaridžija“ prehranjen za čas proizvodnje (natančnejših določil ni), ta pa mora opraviti vse delo na proizvodnji tobaka, izvzeto je edino oranje. Izkupiček za tobak pa si delita. Tu je torej sedaj še problem, koliko bo monopol plačal! Monopol je na pr. prejel 800 milijonov din, kmetje od odkupnin pa 30 milijonov din (sedemindvajsetkrat manj). Sedaj je cena za tobak večja. Bila pa je mnogo časa izredno nizka. Blagojević računa na 1 ha 700—900 kg tobaka. 800 kg po povprečni ceni 14 din za 1 kg vrže na 1 ha 11.200 din. Po njegovem računu, vštévši povprečno najemnino od 1 ha 1200 din, bi znašala režija 11.000 din. — Od tobaka je v Povardarju odvisnih 60 tisoč družin, z dninarji in pod. okrog 300 tisoč ljudi.

Kumanovo je slavno ime v zgodovini srbskega junaštva. Skoplje še veliko bolj. Manj znani pa so Tikveš, Pelagonija in Bregalnica (poslednja se je pa že tudi proslavila v srbsko-bolgarskem spopadu za Povardarje). V vseh teh predelih gojijo mak, ki daje najboljše rezultate na svetu: 14 do 17 odst. morfina. Preprosti sadilci in proizvajalci maka ne vedo dosti o visoki politiki, ni jim znano niti, kake dobički se dajo po širnem svetu doseči s preprostim makom. Niti tega ne vedo, kje vse pridelujejo morfij in opij, ko je svet tako velik, meja in jezikov nebrot. Tudi o ženevski konvenciji leta 1935. niso mnogo vedeli. Kvečjemu ob volitvah in podobno se je kdo skliceval na njo. Tudi ob ustanovitvi Prizada niso dvomili v nujnost njegove eksistence. Toda opij ni bil pod monopo-

lom in se je 1 kg plačal po 1200 do 1300 din, pozneje pa 250, 210 in celo 120 din. „1 kg opija, plačanega kmetu-proizvajalcu po 200 din, je prinesel, predelan, fabrikantom in posredovalcem dobiček čez 4.500 din, torej 22 krat več!“ (Blagojević.)

Bombaž je muhasta rastlina. Ne godi mu povsod. V času umetne volne je še prav posebno v časteh. In v Jugoslaviji uspeva samo v Povardarju. Ni ga še veliko, zato o njem bolj malo. Recimo spet citat: „Da bi lahko zadovoljili vse naše domače potrebe glede bombaža, bi morali zasaditi z bombažem 10 odst. vse orne zemlje v Povardarju, sedaj pa sejejo samo 2 odst., ostanek pa uvažamo iz inozemstva ter dajemo tujcem velike pare“. Zanimale pa so se za to plat „vprašanja“ že razne finančne skupine, posebno z nemškim kapitalom in smo dobili že tudi nekaj družb v te svrhe.

BESEDA O REFORMI

„Pečal“-muka. „Pečalba“ pa je usoda „mladih mož, ki v tujini in pod najtežjimi pogoji služijo kruh za sebe in za svojo družino, katera je ostala doma.“ Železnice, promet in druga naličja kapitalističnega vdora v Slovenijo so sprožila plaz emigracij, od katerih še danes krvavi slovensko narodno telo. Jug je odrajal ta krvni davek s „pečalbo“. Žrtvoval ga je bogastvu Amerike, gradil njeno „nadstropno“ civilizacijo, razmetaval svoje sile po vseh mogočih deželah, pa tudi po bližnjih centrih, za košček kruha, za boren obstanek svoje družine, navajene na prav „balkansko“ nizek standard. Po vojnah je bil ta tok usmerjen zaradi novih meja predvsem na sever. Novo središče „pečalbarjev“ je postal Beograd, porajajoče se velemesto, sedež državne oblasti, kamor so se tudi stekale neštete gospodarske dobrine iz vseh predelov nove države.

„Zanaetot e zlaten...“ pravi ljudski rek v govoricu Povardarja. Bogve če se ga še kaj poslužujejo bivši obrtniki, ki romajo zgodnje poletne dni z motiko in vsakovrstnim orodjem iz mest na polja? Žolt je tobak, rumeno zlato je za nekatere. Sedaj „zanatlijske“ roke ustvarjajo novo „zlato“. Bo „tutun“ izpodrinil obrt tudi v ljudskem reku? Doslej še ni.

Agrarna reforma je bila velika nada na severu in tudi na jugu. Vsi vemo, da je imela tudi velik nacionalen pomen. Na jugu je bilo vse to še stopnjevano s kolonizacijo. Njene blagodati je pričakovala s 295,8 prebivalci na 1 km² obdelovalne površine. Da ne bo nesporazumov: govorimo o kolonizaciji v deželi, o „pravi“, „dobesedni“ kolonizaciji Povardarja. Tudi za nas Slovence je znamenitost zaradi tega, ker so v njej morali pod silo razmer odigrati svojo vlogo tudi naši emigranti iz Primorja. Kak je bil postopek pri kolonizaciji, niti o tem in onem, ne bomo tu razpravljali. Samo nekaj statistike za zaključek: V tako zvane „južne krajeve“ je bilo koloniziranih 10.650 družin, ki so prejele skupno 224.500 ha obdelovalne zemlje. Dr. Slavko Šečerov navaja leta 1927., da je bilo do konca 1925 razdeljeno domačinom za 2.097 družin 11.300 ha, kolonistom pa za 8.748 družin skupno 59.745 ha. Torej je bil tedaj rezultat 5,3 : 1 pri tej tekmi v korist kolonistov. In končni rezultat: 71 odst. gospodarstev na Jugu je danes pod eksistenčnim minimumom in sicer 34,8 odst. s komaj 0,01 do 2 ha in 36 odst. z 2 do 5 ha obdelovalne zemlje. Sicer pa je „čifčiluk“ prenehal leta 1912...

BOGATA ZEMLJA OB SVETOVNIH KRIZISIH

Vardar zbira svoje vode na severu in severozapadu. Ob iztoku je Solun. Od tod se odpirajo pota v vse smeri Balkana. Morava teče od juga proti severu in

utone v valovih Donave. Železnice teko ob Moravi in Vardarju, iz Ruščuka v Sofijo in ob Strumi mimo Dojrana ali pa tudi po ovinkih proti Solunu. Teko tudi preko Tesalije do Aten in Pireja. Avstrija je imela načrt železnice čez Sandžak. Ni hotela, da bi ga uničili prah in molji, kot sicer marsikaj v tem častitljivem cesarstvu. Zato sta si podala prijateljski roke zastopnik pravovernega carizma in londonske City. O starih Rimljanih smo se učili, da so bili pravi mojstri, kar se tiče cest. „Regina viarum“ je peljala iz Rima v Brindisi, „via Ignatia“ pa je vezala Drač in Valono s Solunom. Leta 1904. je dejal v rimskem parlamentu Titoni: „Albanija sama na sebi ni bogve važna. Prava njena vrednost so luke in obala, katerih posest pomeni nesporno prvenstvo na Jadranu.“ Drugi so mnenja, da bo Albanija vedno samo neke vrste most za vlake iz notranjščine Balkana na morje. Ljudje pa niso zadovoljni s tako podobo sveta, kot si jo je ustvaril ljubi Bog. Res, pravijo nekateri, da je bilo tako nezadovoljstvo še vedno kaznovano, toda zemeljska skorja bi najlažje povedala, da se svet ni čisto nič izpametoval, raje nasprotno. Ni preteklo še mnogo časa od tedaj, ko smo tudi pri nas marsikaj slišali o načrtu prekopa med Moravo in Vardarjem ali o vodni poti Donava—Solun. To bi bila tudi zveza Egejsko morje—Severno morje in celo vse do poljskih in ruskih prekopov in plovnih rek. In če hočete, je to tudi plovna pot iz Srednje Evrope na Sredozemlje, krajša kot sedaj in ne rabi Donavinega ustja, ne Bosporja. „Via Ignatia“ je stara stvar. Po njenih preperelih cestiščih potujejo ljudje in se potikajo mezgi ali tudi tanki še danes. Železnica Rim—Postojna—Carigrad—Ankara meri 2.899 km. Za pol milijarde pa bo potrebno prevoziti le 2.294 km. Trajekt med Brindisijem in Valono ali Dračem, nato še zveza Albanije z balkanskim omrežjem. Delniška družba v Rimu namerava pospeševati železniške vezi med Italijo in Jugovzhodom. Začetni kapital je verižniško skromnih 5 milijonov lir. Poudarja važnost realizacije načrta železnice Drač—Ohrid in končno podaljšek na Skoplje. Trajekt čez Bospor in Taurus ekspres, pa lahko poromate še v spalnem vagonu iz Rima v Ankaro ali pa — v Irak, Palestino in tudi proti Egiptu. Po tej poti pa lahko prevažate še to in ono.

Ob vseh teh nasipih sedanjih in bodočih železnic, plovnih rek in prekopov pa greje toplo sonce, je mnogo revščine in z njenim znojem pognojene plodne ravnice bogato rodijo bombadž, tobak, opij, riž, naut, kikiriki in še mnogo dobrin, za katerimi se pehajo množice tega sveta. Gore so pusté in malo rodne. Pod njimi pa so mangan, magnetiti, precej antimona in arsena, premoga, pa tudi žvepla, kroma, pirita, bakra, svinca, cinka, nafte in asfalta. Malo so še pobrskali po skorji te zemlje, čeprav brskajo že od rimskih dni! Nemški tednik „Das Reich“ je naslikal njeno idealno podobo nekako tako-le: V okolici Negotina na Vardaru in Južnega broda so najdena ogromna ležišča železne rude, samo še niso dovolj raziskana. Prav isto velja tudi za nahajališča bakra v bližini Ohridskega jezera. Vsebinska bakra v rudi doseže 28 odst., dočim v bolgarski rudi komaj 6—10 odst. V Južni Srbiji so tudi znatna nahajališča svinca in cinka, posebno v okolici Prištine, Strumice in Ohrida. Zahvaljujoč rudnemu bogastvu Južne Srbije je danes Jugoslavija na prvem mestu glede produkcije kroma v Evropi. Najvažnejša ležišča te rude so na Šar-planini, v Skopski Črni gori in v okolici Velesa, Kavadarca, Valandova in Ohrida. Ležišča kromove rude v severnem delu južne Srbije imajo 42—48 odst. kroma, dočim dosega jo ona v južnem delu 50—54 odst. Kromovo rudo pretvorijo takoj na licu mesta v koncentrat s 54 odst. kromovega oksida. Taka praksa velja posebno v rudnikih Raduši, Orašju in Gorancih, kjer vsebuje kromova ruda samo 25—45 odst. kroma. Na štirih nahajališčih odlično manganovo rudo sedaj samo poizkusno eksploatirajo. Naleteli so na sledove an-

timona, tu je pa tudi boksit, ki ga ne kopajo, ker se ne rentira zaradi konkurence primorskih krajev, ki imajo geografski ugodnejšo lego. Sicer pa je Jugoslavija v proizvodnji boksita na petem mestu, kot proizvajalec magnezita pa tretja v svetu. Bogata nahajališča magnezita so v okolici Prištine, Velesa in Skoplja, toda dosedaj obratuje samo rudnik v Uroševcu, ki ima moderne naprave za kalciniranje magnezitske rude. Za zaključek omenjenega članka „Das Reich“ z zadovoljstvom ugotavlja, da bodo v zadnjih mesecih storjena jugoslovanska prizadevanja v zunanji trgovini omogočila jugoslovansko-nemško finančno in industrijsko sodelovanje za intenzivno izkoriščanje južnosrbskih rudnikov...

PRAVDA O GOVORICI IN ZAVESTI

Pusti peti moj'ga slavca
kakor sem mu grlo vstvaril...

Prešeren

Slovanska govornica pastirjev na južnih pobočjih Šar-planine, „jaridžij“ po prostranih poljih rumenega „tutuna“, prepirljiva klepetavost propadlih mestnih obrtnikov, kmetičev in vrtnarjev, tožbe obdelovalcev kočanskih riževih polj, kletve in molitve ribičev ob Ohridu, zahteve in godrnjanje delavcev v tobačnih tovarnah južno in severno od Gjevgjelije — ves ta pester slovanski besednjak s tujimi primesmi, je moral izzvati prepire tistih, ki skušajo svetovno babilonsko zmešnjavo urediti po katalogih in predalih. Jagić je mnenja, da tvorijo makedonski dialekti prehod med bolgarščino in srbohrvaščino. Bolgarski jezikoslovci podčrtujejo člen tja, ta to za samostalnik, kot znak pripadnosti v družino bolgarskih dialektov. Na drugi strani pa opozarjajo, da ta člen ni reden, temveč se pojavljajo tudi nje, na, no in vja, va in vo, ki jih bolgarski dialekti ne poznajo. Član sam pa da je ostanek starih traško-ilirskih jezikov, kot se nahaja tudi v rumunščini in albanščini. Makedonska „ot“ in „č“ sta slična srbskima, bolgarščina pa ima „žde“ in „št“, makedonski mak je „crven“, bolgarski pa „červen“, tudi samostalniki in glagoli se sklanjajo in spregajo bolj srbski, kot bolgarski, prav podobno je z akcentom. Imajo pa ob Vardarju tudi nekaj čisto svojih kapric.

Južno od Gjevgjelije je bila izvedena Venizelosova agrarna reforma. Rešitev je videla v zavozlanju problema. Na vzhodu je petričko področje. Drugje so izginili vsi direktni vplivi bolgarske šole in cerkve. Mladina obiskuje srbske šole, ljudske, srednje, učiteljska, skopsko filozofsko fakulteto in druge visoke šole. Mladina, ki prihaja z učiteljskih in fakultet, živi z ljudstvom. Zagrabila je vsakdanjost problemov: tobak in opij, hitra industrializacija in vplivi denarništva, življenje „pečalbarjev“ in ohridskih ribičev, verižništvo, kmečke in delavske organizacije in še marsikaj. Vpliv sosednjega imperializma je težko vpadel, ne toliko radi ukrepov od zgoraj, kot radi notranjega prebujenja, ki ga je doživelo to ljudstvo v zvezi z vsakdanjimi prizadevanji za kruh, za socialno in gospodarsko izboljšanje. Množice so stopile v krog svobodoljubnih narodov Jugoslavije, da branijo narodno, gospodarsko, socialno in kulturno svobodo zase in za to tudi za vse.

K. Racin, Beli magri, Zagreb 1939. Skromen zveščič pesmi. Preprosti verzi. Jezik in življenje: ob Vardarju, na jugu Šar-planine, ob Ohridu, po kočanskih poljih, preko Gjevgjelije in po tobačnih tovarnah. Pesem „Na Struge dućan da imam...“, žalostinka propadlega obrtnika-meščana:

Banki dignaa palati
raspnaa mreži široki,
banki dignaa palati
i kuli tanki, visoki:
nagore kula visoka
nadolu zemja dlboka.

Ot sičko nosat kajmakot
ot pot'ta cedat go sokot,
ot sičko nosat kajmakot
makata nam ostavaat!

„Tutunoberačite“ (tutun = tobak) pesem žoltih tobačnih poljan. „Lenka“, grozotna balada naših dni, zgodnji dekliški grob, zapuščen razboj, nedotkana poročna srajca, „tutuni — žlti otrovi...“ In „Denovi“:

„Za tuđi beli dvorovi
kopaj si crni grobovi!
Za sebe samo rgaj si
za sebe maki trgaj si — ...“

In prav temina teh pesmi podaja radostne melodije sproščene južne zemlje, bogate prirodnih zakladov in ljudskih sil ter kopajoče se v žarkih toplega južnega sonca...

NEURJEM VSEM . . .

CVETKO ZAGORSKI

Neurjem vsem planinski borovec kljubuje.
Udano tu živi — pritliččen, trdoživ, osamljen,
plazovom, mrazu, dežju izpostavljen —
nihče iz zemlje več ga ne izruje.

Razpredel vlakna je in korenine,
zaril v goro roke — gole, čvrste,
razrasel tisočere žive prste
je v vsako špranjo kamnate pečine.

Tako pogreznjen vase, brez opore tuje,
ves zgrbljen, kot za kazen sem postavljen
in na nesreče, vihre vse pripravljen
med skalami vetrovom prisluškuje.

Nič več mu niso mari bolečine,
zarasli so se prsti že v objem železen,
zarasli se kot velika ljubezen
v srca najskrivnejše globine.

IZ NOVEJŠE KRITIKE SOCIALIZMA

V. K.

(Konec)

MIT BREZRAZREDNE DRUŽBE

Še bolj iracionalno se zde avtorju marksistične napovedi socialne bodočnosti. Marx zastopa na eni strani tezo, da vladajo zgodovino nujno učinkujoči zakoni, in opirajoč se na to ekonomsko povzročano „jekleno nujnost“, tvega celo zanesljive prognoze o bodočem razvoju socialnih razmer. Na drugi strani pa v isti sapi stavi zahtevo, naj se uresniči čisto določeni družbeni red, namreč socialistični, radi svobode in pravičnosti, ki jo ta jamči. V tem vidi avtor neko nejasnost. Ako mora v teku razvoja zlom kapitalizma nujno priti, kakšen smisel ima, z velikimi žrtvami voditi borbo za socialno idejo, kakor da njenega uresničenja ni pričakovati od „imanentne nujnosti“, marveč od človekove odločitve in dejavnosti. Ali vodi zgodovina nujno k ustanovitvi socialistične družbe, potem nima mnogo smisla uresničenje socializma še zahtevati, ali „pa nas zgod. nujnost vede k drugačnim, nesocialističnim družbenim razmeram, potem zopet nima smisla pozivati v boj za socializem, ker se bo to, kar je zgodovinsko nujno, uveljavilo vsemu drugačnemu stremljenju navzlic. Temu dokazovanju bi se moglo pritrčiti, če bi marksizem ekonom. določenost družbenih sprememb enačil z nujnostjo mehaničnih prirodnih pojavov. Toda Marx človeka ne smatra za mehanizem, marveč za živo osebnost. „Ljudje delajo svojo lastno zgodovino, toda ne delajo je čisto iz svoje volje, marveč po okolnostih, ki so dane neglede na nje.“ Pogonsko silo prejema zgodovinski proces iz človeške volje, iz njegove vitalne dejavnosti, smer pa, ki jo krene zgodovinski proces, ne določa človeška volja, marveč vsakokratni nujnostni (ekonomski) položaj. Vsak družbeni razred mora nujno usmeriti svojo voljo na uresničenje določenih interesov, s tem da to stalno dela, povzroča sčasoma mimo onih direktno hotenih uspehov tudi nenameravane posledice, namreč počasno izpreminjanje svojega izhodnega položaja, premikanje tehničnih in gospodarskih osnov lastne eksistence, radi česar se pojavijo spremenjeni ali celo čisto novi interesi kot gesla razredno-političnih stremljenj. Revolucijska nasprotja zgodovinskega življenja se spravijo s tem v kavzalno zvezo, tako da povzroča vsako razredno-politično delovanje v teku časa čisto nasprotno učinke, nazadnje celo „negacijo“ lastne eksistenčne upravičenosti. Hotene in nehotene posledice si stoje zopet antitetično nasproti in v tem je po Marxu resnični izvor vse zgodovinske dialektike in resnično opravičenje zgodovinske dialektične metode.

Marx torej ne zanika volje kot zgodovinskega činitelja, smatra jo pa za nesvobodno, za socialno determinirano. Dasi je pot, ki jo mora človeška volja utreti, ekonomsko odvisna, imajo posamezni ljudje vendarle izbiro, ali da se podredijo zgodovinski nujnosti, ali da ji nasprotujejo in propadejo. Od Marxa postavljena trditev, da vodi razvoj kapitalizma z „nujnostjo“ k socializmu torej ne izključuje fatalističnega pojmovanja samogibnega dogajanja, marveč pravi, da bo kapitalizem dovedel do položaja, v katerem kapitalistični sistem ne bo mogel več obstajati. Rešitev sama se bo morala seveda izvršiti kot aktivno, smotno dejanje. Če bi človeška vitalnost v onem trenutku odpovedala, potem bi grozila vsem razredom „skupna propast“ v barbarstvu. Iz tega vidika je tudi ugovor revizionistov, češ da je s stališča Marxove zgodovinske teorije vsa socialistična propaganda odveč, neutemeljen. Vendar ostane neutajljivo dejstvo, da je vulgarno-marksistično pričakovanje socializma kot avtomatičnega dejanja (avtor misli pri tem na srednjo

Evropo) revolucijski zalet socialističnega gibanja ohromilo in nemalo prispevalo k zgodovinski tragiki socialistične ideje.

Engels je definiral prehod od kapitalizma k socializmu kot „skok iz območja nujnosti v območje svobode“. Brezrazredna družba, je dejal, bo zajamčila osvobodjenje tako individualnega kakor tudi socialnega duhovnega življenja od „protiduhovnih“ sil gospodarstva. Onstran socializiranega gospodarstva bo pričelo „resnično kraljestvo svobode“. S skokom iz območja nujnosti v območje svobode pa se naj ekonomska zgodovinska teorija tako rekoč „razveljavi“: logično more veljati samo do uresničenja socialistične družbe, kajti „pozneje“ se bo duhovna zgodovina človeštva oprostila vpliva „ekonomske osnove“. Važno je torej dognati, ali vede bodoča socializacija produkcijskih sil logično nujno k tvorbi brezrazredne družbe in k brezpogojni duhovni svobodi.

Razred tvorijo ljudje, ki se nahajajo v približno enakih socialnih razmerah. K bistvu razreda spada: 1. vrsta in obseg posestva, 2. izvor in višina dohodkov, 3. povprečna možnost to posest ali dohodke povečati ali zmanjšati. Iz teh značilnosti razreda izhaja nek „življenjski standard“. Ali bo postal ob dovršeni socializaciji položaj vseh posameznikov tako enak, da ne bo več mogoče ločiti razredov? — V socialistični družbi ne bo prejemal nihče več dohodkov iz zasebnih lastninskih pravic, marveč samo iz storjenega dela. Kako pa bo z dohodki in njih višino, se vprašuje avtor in dopušča glede njih tri možnosti: Posamezniki prejmejo, neglede na razlike delavnosti, enake količine dobrin. Vsak posameznik prejme delež, ki se odmeri sorazmerno z njegovo delavnostjo. Vsak posameznik prejme, neglede na delovno storitev, poljubno količino dobrin. Zanimivi sta samo prvi dve možnosti. Pri enakih dohodkih bi delovna sila prav za prav ne pripadala posamezniku, marveč občestvu. Ta sistem, ki se je v Rusiji nekaj časa poskušal, nato pa opustil, nasprotuje po avtorjevem mnenju bistvu Marxove sociologije, ki definira delovno silo posameznika „kot skupek fizičnih in psihičnih sposobnosti njegove žive osebnosti“. Ako bi pa nadpovprečno delovno silo sposobnejših „ekspropriirali“ v korist splošnosti, bi globoko posegli v pravice „žive osebnosti in bi bil tak sistem enak „izkoriščanju“ čebel od trovov ter bi hromil delovno vneto. — Pri neenakih dohodkih, sorazmerno po delovni sili, bi se moral najti način, da se ta delovna količina izmeri. Marx je poskušal s pomožnim pojmom „normalne delovne ure“, v katerem se izvrši „povprečno delo“, ki ga je zmožen vsak „navaden človek“. To pa je komaj uporabna mera, zlasti če še upoštevamo Marxovo ugotovitev, „da je majhna količina kompliciranega dela enaka večji količini preprostega dela“ in pri tem pomislimo, da se še doslej ni obnesel noben način preračunavanja „kompleksnega“ dela v „preprosto“. Sovjetski poskus na kolhozih, kjer so odmerjali mezde za različno delo z množenjem opravljenih delovnih ur z določenim faktorjem (za kuharico 0,5, za nekvalificiranega delavca 1,0, za kvalificiranega delavca 1,2—1,75, za predsednike kolhozov 2,0 etc.) se je izkazal kot docela samovoljen in nezadosten. Vsi „specifični koeficienti“ posameznih poklicev so mogoči samo na podlagi družbenega dogovora in vsebujejo kot taki sestavine samovoljnosti. Po njih se dele delovni člani v številne mezdno-tarifne skupine. To razlikovanje dohodkov ima za posledico neenak življenjski standard in bo povzročil v nekem smislu tudi razredne razlike in s tem tudi razredna nasprotja. Zgodovinska tragika socialistične ideje se bo po avtorju izražala tudi v tem, da ne bo mogla premagati razrednih razlik, marveč jih bo v spremenjeni obliki znova ustvarila. Liberalizem je veroval, da bo dosegel svoj ideal z odpravo stanov, pa je ustvaril neenakost razredov. Socializem upa, uresničiti ideal enakosti z odpravo razredov, pa bo postavil na njih mesto

neenakost poklicnih kategorij. Te poklicne kategorije, boreče se za nasprotno interese, bodo nudile sliko novega „razrednega boja“. Tak razvoj je po avtorju neizbežen, ker Marx sam s kakim „moralnim poboljšanjem“ človeka v novem redu ne računa, in je celo mnenja, da naj „privatni interes“ človeka ne izgine, marveč naj se „s človeškim interesom“ sklada. Mesto privilegijev po kapitalu ali po rodu, bodo nastali po avtorjevem mnenju „prirodni privilegiji“.

Socialistično občestvo ne bo moglo prebiti brez državne oblike, toda po Marxu bo socializem odpravil razredni značaj države. Iz tega izhajajo po avtorju usodne posledice. Ljudje, ki bodo upravljali bodočo državo, bodo hkrati obvladovali vso produkcijo in vso razdelitev dobrin. To polnomočje jim bo dajalo možnost, pod pretvezo obče draginje uveljavljati sebične skupinske interese, zlasti v pogledu investicij. V profitnem gospodarstvu se vrše nove investicije po načelu večje rentabilnosti, v socialistični družbi se bodo vršile po načelu nujne potrebe, pri čemer bo lahko vplivna „elita“ po svojem „svobodnem prevdanku“ te investicije zlorabljala v svojo korist. — Gotovo se da s socializacijo kapitalističnega oblika razrednega boja odpraviti, toda na njeno mesto bo stopilo: a) borba za način razdelitve dohodkov, b) borba za upoštevanje različnih skupinskih potreb pri gospodarskem načrtu, c) borba za vstop v gospodarsko-politične „elite“. Apel na moralne momente bo brezuspešen, kot še do sedaj vedno v zgodovini gospodarstva.

Ko bo poddržavljenje produkcijskih sil doseženo, tedaj se naj prične po Marxu „z osvobojenjem človeškega duha od skrunilnega nasilja gospodarskih interesov“, razvoj socialistične kulture. Kakšne sadove bo pokazala ta od ekonomskih spon osvobojena osebnost in kultura, o tem Marx molči. Tu prične njegov metafizični *vacuum*. Nepojasnjeno in skrivnostno ostane pri tem, kaj bo po odpravi ekonomskega krmila vodilo v bodočnosti razvoj idej. Kajti samo gospodarska „baza“ socializma je konstruirana po racionalnih zakonih. Prostor, ki se naj dvigne nad njo, je po mnenju pisca iracionalen, metafizičen prostor, o čigar nadčloveški problematiki se ni Marx, marveč Nietzsche usodno izpovedal.

ZMOTE V NAPOVEDIH MARKSIZMA

Socialistični teoretiki gledajo na razvoj družbe pod vidikom nekih anticipiranih izidov. Na podlagi ekonomskih razmer so predpisali svetovni zgodovini točno odkazano pot in so smatrali za nemogoče, da bi mogli od teoretično izračunane poti tu ali tam odstopiti. Radi tega skoraj dogmatičnega prepričanja so si po piščevem mnenju onemogočili opazovanje resničnega razvoja stvari.

Vendar so se številne Marxove napovedi uresničile. Tako njegova napoved, da bo kapitalistično gospodarstvo „potisočrilo“ svoje produkcijske sile. Enako njegova prognoza o akumulaciji in koncentraciji kapitala. Najhujše oblike kaže ta koncentracija na Japonskem, kjer obvladuje vse narodno premoženje 7–8 koncernov, v katerih službi je vlada. Marxova tretja prognoza — o popolnem obubožanju prebivalstva je bolj problematična. Ta njegova teorija vsebuje tudi trditev, da bodo radi nenehnega proletariziranja dohodki delavskega razreda in ž njim njegova življenjska raven vedno bolj padali. In radi proletariziranja bo srednji stan vedno bolj gineval. Gitermann ni tega mnenja. Res je, pravi, da je cela vrsta poklicev in rokodelstev ob veleindustriji izginita, toda nastali so novi sloji srednjega stanu kakor mehaniki, monterji, električni instalaterji, radio-tehniki itd. Vrhu tega je zelo naraslo število *nameščencev* (v Nemčiji od 1907–30 porast delavcev 31 odst., *nameščencev* 166 odst.). Ali smemo ta sloj *nameščencev* v Marxovem smislu šteti med proletarce? Samo z velikimi pridržki, pravi pisec.

Nameščenek ima iluzije o svojem nadaljnjem dvigu, vrhu tega ne plačujejo podjetja nameščencev po načelu „delavne storitve“, marveč na stroške delavnega razreda po višjih tarifah. Spričo tega torej ne drži Marxova izjava, da se moderna družba vedno bolj cepi v dva nasprotujoča si razreda, v resnici so med njima vmesni sloji, ki to polarnost zabrišejo. Da se ti vmesni sloji branijo karkoli skupno z delavskim razredom, dokazuje nastop raznih fašizmov.

Progresivnega slabšanja delavskega položaja statistika delovnih mezd ne potrjuje, narobe, dvig kapitalizma je dokazano povzročil tudi dvig delavčeve eksistenčne ravni. Seveda se je pri tem intenzivnost dela izredno povečala, delavec se v obratu hitreje obrabi in izloči kot popreje. Ako se je pa v splošnem delavčeva mezda dvignila, delovni čas skrajšal, pri tem pa istočasno povečal podjetnikov profit, se to povečanje ne da razložiti z večjo mero izkoriščanja delavstva. Razlaga je v tem, da je šel izvoz v tehnično zaostale dežele, kjer se je prodajalo blago s posebnim profitom. Če bi imel kapitalizem samo notranja tržišča na razpolago, bi bil prisiljen mezde občutno zmanjšati. Tako pa pusti kapitalizem teh dežel tudi delavcu participirati pri teh izrednih profitih. Radi tega je umljivo, da je tudi delavski razred na imperialistični ekspanziji svoje dežele močno zainteresiran in je zato del delavskega razreda nezmožen, da bi odrekel poslušnost imperialistični politiki svoje dežele. V protiuslugo se odreče geslom mednarodnega združenja in radikalnemu odporu proti lastnim izkoriščevalcem.

Vendar Marxova teorija o postopnem obubožanju delavstva ni docela zgrešena. Tudi Marx smatra začasno dviganje mezd za mogoče, vzlic temu pa celotni dohodki delavcev padajo, ako zajame široke kroge delavstva brezposelnost, t. j. „če se industrijska rezervna armada poveča“. Vsaka kriza spremeni en del delavstva v „nezaposlene ali napol zaposlene“. Pri ponovni konjunkturi se del „rezervne armade“ zopet „absorbira“, pri novi krizi zopet „odstavi“. Krize pa postajajo vedno bolj pogoste in hujše, ekspanzijske možnosti kapitala vedno manjše in naposled mora tendenca obubožanja zmagati. — Pred prvo svetovno vojno je bila brezposelnost relativno majhna, ker je imel kapitalizem še znatne ekspanzijske možnosti, po vojni pa je začela serija kriz (leta 1933. 42 milijonov brezposelnih). Ogromne „rezervne armade“ kapitalizem v okviru liberalističnih proizvodnih razmer ni mogel zaposliti. V toliko ima Marxova teorija prav. Ni pa Marx dovolj upošteval možnosti kapitalizma, da z oboroževanjem, delavno službo, gradnjo cest in trdnjav, s povečanjem stalne armade to obubožanje absorbira. Enako je drugo možnost, da se obubožane množice „kupijo za reakcionarne podvige“ sicer naznačil, ni pa je dojel v vsej njeni dalekosežnosti.

Nekatere druge Marxove prognoze so se izkazale za pomanjkljive ali celo zgrešene. En kapitalist ubije mnoge druge, je zapisano v Kapitalu, s čimer se napoveduje samouničenje kapitalističnega razreda po brezobzirnem konkurenčnem boju. Toda visoki kapitalizem si je umislil uredbe, ki služijo v omiljenje ali celo izločenje konkurenčnega boja, to so karteli, sindikati, trusti in koncerni. Najbolj vsestranska solidarnost podjetništva dokazuje, da se ono zelo prilagodljivo pripravlja na obrambo svoje lastnine.

Z rastočo koncentracijo kapitala bo po Marxu porasla tudi revolucionarnost organiziranega delavstva. Zagovornikov kapitalizma bo vedno manj in izvršila se bo razlastitev maloštevilnih uzurpatorjev po ljudski večini. Po piščevem mnenju pa je revolucionarna sila proletariata v primeri z rastočim kapitalizmom upadla. Kapitalizmu se je posrečilo v izdatni meri cepiti organizirano delavstvo.

ZAKLJUČEK

Po avtorjevem mnenju čaka socialistično idejo v njenem stiku s stvarnimi silami historigičnega življenja trojna tragika, različna v kapitalističnih demokracijah, v protikapitalistični Sovjetski zvezi in v protikomunističnih diktatorskih državah.

V kapitalističnih demokracijah povzročí razkroj veljavnega gospodarskega sistema vrsto pojavov, ki nasprotujejo izgradnji socialističnega družbenega reda. Razkrajajoče se gospodarstvo in socialna odvečnost mnogih milijonov imata za posledico nezadržno moralno razvrednotenje ljudi, ki ni v korist delavskemu pokretu. Delavski voditelji so pogosto prisiljeni, reševati kapitalizem iz krize, če hočejo ohraniti obstoj organiziranega delavstva. V trenutku, ko vidi proletariat možnost, da z večino volilnih upravičencev prevzame vlado in uresniči svoj program, je stavljen pred dejstvo, da pripravljajo vladajoči razredi ukinitvev demokratičnih ljudskih pravic, nakar mu ne preostane nič drugega, kakor da zagovarja „status quo“ meščanske demokracije. Brez moči mora gledati, kako se razkrajajoči pozni kapitalizem bliža kulturo uničujočim katastrofam, ki groze s pogubo vsem danes se borečim razredom.

V protikapitalistični Sovjetski zvezi se mora radi kupičenja osnovnega narodno-gospodarskega premoženja od delavske mezde odcejati znaten nadvrednostni obrok, dasi je ideal komunizma ravno v odpravi nadvrednosti. V interesu discipliniranega, enotnega vodstva proizvodnje in v interesu odboja imperialističnih napadov se mora vzdrževati diktatura, ki ne računa z blaginjo posameznika in ki je vedno v nevarnosti, da se iz orodja občestva ne izpridi v strankarsko-sebični monopol vladujoče „elite“.

Posebno usodo doživlja socialistična ideja v diktatorskih državah. Gospodarska politika teh predstavlja poskus, eskamotirati socialistično idejo za rešitev kapitalizma. Taka gospodarska politika nujno stremi za znižanjem proletarske življenjske ravni, za dvigom kapitalističnega profitnega obroka, za koncentracijo oblasti nad gospodarstvom v rokah države, brez odprave zasebnega premoženja. Vlada takega sistema upravlja kot stvarni upravitelj celotnega trusta vseh kapitalističnih magnatov, ki izključuje vsak notranji konkurenčni boj. Ta solidarna zveza vseh velikih podjetnikov vzbuja videz socialističnega občestva. Toda v tem celotnem ljudskem občestvu sta organizirani dejansko dve različni ljudski združbi — celotni trust kapitalistov in delavska fronta proletarcev. Oba, podjetnik in delavec, se morata odreči zasebno-pravni svobodi, kar zbuja fikcijo „spajajoče solidarnosti“, istovetne usode. Toda podjetnik izroča oblasti samo svoje pravice, drugače pa participira direktno ali indirektno pri povečani moči monopola in njegovih dobičkih, medtem ko se mora delavec kot nesvoboden objekt podrediti vojaški disciplini in vsem odločbam silnega in nedotakljivega celotnega trusta. Ker se sestavlja vodstvo, ki razpolaga z vsemi produkcijskimi sredstvi, iz „vladajočega stanu“, bivših kapitalistov, pripadnikov višje birokracije in vojske, ni verjetno, da bi iz teh vrst izšlo pravo socialistično občestvo, tudi tedaj ne, če bi sistem docela razlabil zasebna produkcijska sredstva. Nejasno, vendar že opazno, se kažejo obrisi prihajajočega industrijskega fevdalizma.

Marsikatera avtorjevih kritičnih opomb ni nova, marveč je prevzeta iz že znanih kritičnih obravnav socializma; avtor jih je prevzel in sestavno uvrstil v svoje delo. Kar se tiče njegovih kritičnih in pesimističnih prognoz o bodočnosti socialistične ideje, so postavljene te na osnovi relativne statike v družbenih razmerah evropskih držav. Vse te prognoze pa se útegnejo izkazati za nezanesljive, kakor hitro se polasti teh držav in njenega gospodarskega in socialnega ustroja

v svojih zadnjih posledicah neizračunljiva dinamika, povzročena po splošni in dolgotrajni vojni. Šele tedaj bodo pokazale latentne socialne tendence evropske in svetovne družbe svoj zaključni razvoj, svojo končnico, in šele tedaj bo mogoč objektivni, iz dovoljne zgodovinske distance sestavljen obračun z Marxovimi teorijami in prognozami.

SLIKARSKA RAZSTAVA KLUBA »BRAZDE«

ZORAN MUSIČ

Letos so priredili člani kluba „Brazde“ svojo vsakoletno razstavo v veliki dvorani Narodnega doma. Sicer je pokazala ta razstava zelo neenakomerne zmožnosti, povezala je pa slikarje v enotni liniji čisto slikarskega izražanja. Dočim prej ni vezala članov nikakršna ideološka skupnost, se ti sedaj v gledanju na slikarstvo vsaj bistveno med seboj ne razlikujejo.

Karel Jirak, ki razstavlja izbrano kolekcijo svojih del, je brezdvomno avtoriteta skupine. Vsa njegova platna delujejo mirno, harmonično in zakroženo. Posebno privlačnost daje njegovim slikam lokalni srebrno-moder ton, ki ga Jirak niansira do skrajnih možnosti. S tem doseže skladno intonacijo vse slike. Izogiba se efektom in močnim iz slike padajočim kontrastom v barvi in svetlobi, ki na površnega opazovalca vedno ugodno delujejo.

Jirak v svojih zadnjih slikah konsekventno uporablja impresionistično-pointilistično maniro, v čemer moremo slutiti osnovo njegovemu nadaljnjemu delu. Dosegel je ono fazo v svojem razvoju, ko prične slikar z lahkoto obvladovati material. Bolje rečeno: ko mu material, ki z njim dela, ni več v oviro, ko nanj ni treba več misliti.

Jirak je že pred leti prenesel svoj izrazni potencial na barvo ter se s tem osvobodil linearnega formiranja objekta. Dočim je v začetku te faze pri njem prevladovala tonska vrednost barve, je ta barva danes dobila svojo popolnoma koloristično vrednost. Ta prehod v kolorizem je viden posebno v nekaterih zadnjih Jirakovih krajinah, ki so čiste koloristične manifestacije. Jirakov zanos pa ni nikdar tako velik, da bi ga barva odvrnila od popolnoma realističnih tendenc v njegovem slikanju. Ravno ta realistična osnova in z njo vse bogastvo impresionističnih dognanj ter kolorizem kot zadnja pridobitev dovoljujejo Jiraku pošten odnos do narave, od katere se nikdar ne oddaljuje. Ta pošten stav do naše domovine je karakteriziran v sintezi teh oblik v Jirakovem naporu, prodreti v bistvo te zemlje.

Maks Kavčič bi mnogo pridobil, če bi dovolil, da v njegovem delu spontano govori prvi doživljaj. Konceptija je originalna, vendar je hladen in preračunan moment ter racionalno reševanje postavljenih problemov v škodo neposrednosti in spontanosti. Poleg tega je Kavčič zašel v svoji pletli v gamo

hladnih intonacij, ki objektu ne dovolijo, da bi zaživel na platnu, slikarju pa, da bi objektivno realiziral svoja koloristična opazovanja. Res je sicer, da prihajajo v hladni lokalni intonaciji tonske finese bolj do veljave, toda kvaliteta v sliki je tudi v tem slučaju odvisna od pravilne relacije med toplimi in hladnimi toni ter pravilne gradacije od toplega k hladnemu. Dediščina Tartaglijeve šole bi bila pri Kavčiču pozitivna, če se ne bi od nje v tem smislu oddaljeval.

Klavdij Zornik razstavlja dela v karakterističnem načinu zagrebškega slikanja. Široko poslikane ploskve z debelimi sloji barve delujejo surovo, barva pa ostane vedno samo materija. Zamah v širokem slikanju je navadno samo gesta, ki je ni mogoče opravičiti niti s temperamentom. Gesta, ki v večini slučajev pokriva nekaj, kar je bilo težko izvesti, nekaj, kjer je bilo lažje površno iti preko problema. Ponekod je v fini sivi intonaciji mogoče zaslutiti iskren doživljaj. Ta doživljaj pa ostane samo nakazan, ker je premalo povezan z resnejšim slikarskim naporom, da bi bilo mogoče govoriti o dokončnem rezultatu. Odnos do objekta mora biti iskren, posebno še, če je slikarjeva možnost opažanja prefinjena tako, kot je Zornik to dokazal v eni svojih krajin. Ne sme pa slikar suvereno iti mimo vseh problemov, ki mu pridejo na pot.

Ivan Kos, Lojze Šušmelj in Franjo Golob razstavlja same akvarele. V akvarelu je mnogo lažje doseči končno formo. Kos je ostal na stari liniji, dosledno skromen, zadovoljujoč se z že doseženimi rezultati. Šušmelj deluje posebno v figuralnih kompozicijah elementarno in dinamično ter ima od vseh najmlajših največ slikarskega čuta. Golobovi akvareli so vsekakor doprinos k studiju narave, ki jo je Golob doslej negiral. Ko se bodo te beležke spremenile v olja, kjer bo potreben večji likovni napor, bo mogoče videti tudi Golobovo stališče do narave, ki mu je do sedaj bila kvečjemu kulisa, da je mogel izraziti svojo misel.

MARIBORSKA DRAMA V SEZONI 1940/41

Dr. V. KRALJ

Sezona se je otvorila z Rostandovim Cyranom de Bergerac. Ta heroična komedija vsebuje vse prvine francoske klasične literarne tradicije: heroično pozo in blestečo stihotvorstvo francoske klasične žaloigre, živo invencijo francoske avanturske romantike in ljubavno čustvenost Rousseaujevega občutja. Slednja ima s Cyranovim groteskno bohottim nosom še moderno psihoanalitično poanto — duševni kompleks manjvrednosti z vso tragiko ponosnega, a grenečega se, opustošenega srca. S svojimi blestečimi verzji, ki imajo v Župančičevem prevodu nebaročen, neoromantičen mavrični sijaj, zahteva delo radi svoje notranje glasbe od igralcev skrbno negovanega odrskega jezika. Na pokrajinskem gledališču, ki goji

pretežno realistični repertoar, je uprizoritev takega dela zvezana z velikim režiserskim in igralskim naporom. Mariborska predstava je vzlic opazni neizurjenosti ansambla v klasično zanositem govoru v svojem osnovnem tonu lepo uspela, kar je v veliki meri zasluga režiserjev Vlad. Skrbinška in Milana Kosiča in arhitekta M. Hlada.

Kot režiser Vlad. Skrbinšek tudi tokrat ni imel srca, da bi obsežno besedilo za oder primerno krajšal. To se je maščevalo tudi nad njegovo sicer sijajno kreacijo Cyrana, ko se je radi silovitega, neumirjenega tempa ob obilici verzov mestoma z glasom upehal, v škodo blagozvočnosti in razumljivosti pesniške besede. Vrhu tega se je neskrupirano predstava neprimerno zavlekla.

Enako sijajna je bila tudi Roksana Branke Rasbergerjeve, ki je pokazala v tej vlogi ves melanholični čar svojega igralskega talenta. K skupnemu uspehu so še prispevali M. Kosič, kot slaščičar Ragueneau, Jože Babič kot menih z izvrstno karakterno igro. Rado Nakrst kot grof Guiche, novoangažirani Milan Venišnik kot Christian, Ema Starčeva kot Ragueneaujeva žena, Elvira Kraljeva kot sestra Marguerita in Mileva Zakrajškova kot Roksanina dojilja.

Šenečičev „Nenavaden človek“ spada med ona literarno malozahtevana, odrsko pa učinkovita dela, ki obravnavajo pereča socialna vprašanja. Je to obnovljena stara npravna komedija, toda s poudarjeno, socialno udarno tendenco. Z njo so nas na naših odrih prvi seznanili Čehi, za njimi prihajajo sedaj Hrvati s svojo priznано odrsko nadarjenostjo.

Šenečičeva satira na javno dobrodelnost je doživela v Mariboru prodoren uspeh. Režija J. Koviča je z rahlo satiričnim realizmom poskrbela za plastičnost posameznih tipov, zanemarila pa je nekoliko tempo igre, ki je postajal zlasti proti odrsko šibkemu koncu igre utrudljiv.

Naslovno vlogo je igral z verjetno karakterizacijo J. Kovič. Enako dober in verjeten tip je ustvaril tudi D. Gorinšek kot brezvestni predsednik društva Srce za siromaka. Zapletke igre so poživili tudi Ema Starčeva kot Ankica, R. Nakrst kot nervozni policijski komisar in Edo Verdonik kot tajnik.

Proti pričakovanju dobro je uspela uprizoritev M. Gorkega „Na dnu“, v režiji J. Koviča. Proti pričakovanju — zato, ker je delo radi svojevrstnega, tujega osredja na manjših odrih težko uprizorljivo. Vsa dolgotrajna modrovanja Gorkega o smislu življenja, ljudeh in družbi ostanejo brez odmeva, ako niso postavljena v rusko bosnjaško osredje, v verjeten zadnji azil ponižanih in razžaljenih. Ta ruski okvir je uspel režiserju v scenskem in igralskem pogledu. Režiser J. Kovič je pravilno in z umevanjem sledil režiji Hudožestvenega teatra, ki je bil pred 20 leti gostoval v Ljubljani in Mariboru.

Med najboljše kreacije je šteti: R. Nakrsta kot barona, P. Koviča kot romarja Luko, D. Gorinška kot Satina, M. Kosiča kot lastnika azila, Ema Starčeva kot Vasiliso, Elviro Kraljevo kot Nastjo, Fr. Blaža kot akterja, J. Košuto kot Klešča, A. Harastoviča kot tatarskega kneza, Lj. Crnoborega kot Vasko in P. Rasbergerja kot Bubnova.

Uprizoritev Cankarjeve komedije „Za narodov blagor“ je po štiridesetih letih svojega nastanka pokazala, da je Cankarjeva politična satira še danes živa in aktualna. Aplavz na odprti sceni pa je bil med drugim tedaj dokaz, kako zanikrno počasi se razvijajo naše družbene razmere.

Delo je zrežiral J. Kovič. Med nastopajočimi so vzbudili posebno pozornost: Vl. Skrbinšek kot Ščuka, P. Kovič kot Grozd, R. Nakrst kot Gruden, Ema Starčeva kot Grudnovka, Elvira Kraljeva kot Mrmoljevka, M. Zakrajškova kot Katarina, E. Verdonik kot Kadivec in D. Gorinšek kot Gornik.

JOHN REED. V našem razgibanem času se je razgibala tudi publicistika, ki je z nekaterimi svetovno znanimi reporterji zasenčila celo mnogo književnih imen. Četudi ni vse zlato, kar znameniti publicisti napišejo, vendar je njihovo delo velikega dokumentaričnega pomena, včasih pa dobiva celo trajno vrednost. Reporterji oblezejo ves svet, najti jih je med diplomatskimi prisluškovalci in v strelskih jarkih. Nekateri so glasniki svojih vlad, drugi iz najrazličnejših pobud begajo sem in tja in nam odkrivajo nove svetove. So nekaki seznamografi naših dni. Potrebno jim je veliko znanje, iznajdljivost in dostikrat tudi pogum. Zvečine so dopisniki velikih svetovnih listov. Od Slovencev je znan L. Adamič.

17. oktobra je dvajsetletnica smrti ameriškega publicista Johna Reeda. Umril je mlad, komaj 33-leten. V času srbskega umika čez albanske gore je kot poročevalec ameriških listov sodoživljal vso tragedijo izmučenega ljudstva. Ko se je vrnil v Ameriko, je kot priča vojnih strahot pripravil snov za poznejšo knjigo „Vojna v vzhodni Evropi“, ki se nanaša največ na Balkan. Potem se je odpravil na Rusko, se vmes spet vrnil domov in se potem spet pojavil na ruskih tleh, kjer je s svojim spretnim peresom obveščal svetovno javnost o dogodkih v l. 1917 in si zlasti s knjigo „Deset dni, ki so pretresli svet“, utrdil svetovni sloves.

Zanimivo je, da je izšel iz bogataške rodbine. Študiral je na havardski univerzi, namenjeni otrokom bogatašev, za katero je filozof Emerson že zdavnaj zapisal, da je na njej vsaka veličina duha sumljiva in da so z nje pregnali še slehernega pesnika. Reed je bil velika izjema. S svojim visoko kvalitetenim publicističnim delom je včasih prav neljubo zanimal ameriški poslovni svet. Razkrival je postopanje z delavstvom, pisal satire, konec vojne tudi veseloigro o Wilsonu, antanti in versajski mirovni konferenci; vodil je mirovno propagando, se pojavljal v ospredju delavskih gibanj in se čestokrat seznanil s sodnijo in z življenjem za rešetkami. Parkrat je trčil skupaj s samim Rockefellerjem (Standard Oil Company). V aprilu 1914 so agenti firme polili s petrolejem in zažgali šotore izprtih in stavkujočih delavcev, kjer je 20 ljudi, tudi žena in otrok, zgorelo kot žive baklje. Reed je spravil stvar v javnost in prisilil vlado, da je raziskala ta zločin.

Njegovih „10 dni“ je izredna knjiga o izrednih zgodovinskih, za daljšo dobo odločilnih dogodkov. Medtem, ko so drugi smatrali oktober bolj za minljivo epizodo, je Reed prvi s čudovitim instinktom zaslutil, da gre za usodne stvari.

A. Ž.

IVAN CANKAR V RUŠCINI. „Literaturnaja Gazeta“, organ Zveze sovjetskih pisateljev v SSSR, šte. 54, za mesec oktober 1940 piše: „Goslitizdat“ (državna literarna založba) pripravlja za izdajo prevode tujih pisateljev, ki jih bo vključila v svoj program za leto 1941.

Posebno pozornost so posvetili slovanskim literaturam. Pripravljena sta dva zbornika bolgarske poezije — antologija sodobne poezije in antologija narodnih pesmi. Razen tega prevajajo tudi knjige: zgodovinski roman Orlina Vasileva „Hajduk ne more skrbeti za mater“, v katerem je opisano življenje narodnega junaka Strahila Vojvode in avtobiografsko povest Gjončo Beleva „Zgodbe iz življenja Minka Manina“.

Končan je tudi prevod romana srbske pisateljice Milke Žicine „Kajin put“. Za tisk pripravljajo še prevod „Izbranih novel slovenskega revolucionarnega pisatelja

Ivana Cankarja, ki je umrl za časa prve svetovne vojne v avstrijskem koncentracijskem taborišču“. (Podatki o I. C. so napačni, ker vemo, da Cankar ni umrl v koncentracijskem taborišču; moja op.) Največji del zbornika bo zavzemala „Povest o Simonu Sirotkinu“.

St. Atanasov

MILE KLOPČIČ V BOLGARŠČINI. Št. 7 „Svetovne ilustracije“, tednik za javno življenje, kulturo, znanost in umetnost, edini sedaj progresivni tednik v Bolgariji, je objavil v svoji 7. številki v prevodu St. Atanasova dve pesmi slovenskega pesnika Mile Klopčiča „Dete ne more zaspati“ in „Tri otrokove želje“ ter kratko notico o pesniku Klopčiču. V isti številki je izšel daljši pregled slovenske književnosti izpod peresa St. Atanasova. Pisec je dal pregled slovenske književnosti od Trubarja preko Prešerna do slovenske moderne. Naslednja številka „Ilustracije“ bo prinesla še Klopčičevo pesem „Drečnik Andrej govori“ ter pregled sodobne slovenske lirike, nato bo sledil članek o sodobni slovenski prozi in mladinski književnosti pri Slovencih.

St. Atanasov

„STOJI, STOJI TAM BELI GRAD“, enako tudi „Stoji, stoji Ljubljanca“ in v slovenščini sploh vsa mesta, dokler se niso zrušila v razvaline, kakor Ninive ali Leptis Magna, ki jih sedaj zopet počasi stavijo po koncu. Samo pri naših geografih vsa mesta kar po vrsti „ležijo“ — ker naši geografi ne znajo slovensko misliti (in pisati), ampak predstavljajo slepo „iz nemškiga“, čeprav znajo sicer prav umno modrovati o raznih „horizontalah“ in „vertikalah“! Pač pa seveda „Leži, leži ravno polje“!

Ker pa je pri nas že tako, da pred našim — učenim in neučenim — svetom ne drži nobena stvar s svojo lastno „ratio“, ampak jo je treba podpreti s kakšnim učenim citatom ali splošno prizadno avtoriteto, moram tudi jaz priznati, da ta reč ni zrastle na mojem zelniku. Opozoril me je nanjo Oton Župančič, ki ima v tej stvari pač nekaj veljavne besede. Saj ima, kar je malokomu znano, proforski izpit iz — geografije.

J. A. G.

O C E N E

France Bevk: Mlada njiva. Založila „Naša knjiga“. Jugoslovanska knjigarna. Str. 240. Cena 75 din.

Mlada njiva je naslov zbirke večinoma krajših povesti, s katerimi se je Bevk uveljavil v času (prve) svetovne vojne. Posebno prvemu delu zbirke se ta vojna atmosfera močno pozna. To so deloma bolj simbolični (Faraon) ali pa bolj realistični (Rablji) protesti proti brezumni grozi, ki so jo takrat mnogi občutili. Vse te povesti so nekako na liniji Cankarjevih „Podob iz sanj“ ali tudi „Mojega“ in „Tujega življenja“ (na pr. „Sovka“). Bevk je spreten pripovednik, v njegovih povestih te vrste je tudi neka simbolistična kultura, za naš okus jim pa manjka Cankarjeva intenzivnost in pročiščenost. Povestim prvega in drugega dela, kjer najdemo napol Maupassantovske motive (Nasmeh) so Cankarjeve povesti in črtice jako nevarni tekmeči. Bevk pa brez dvoma ni dolgočasen. Najbolj sam svoj in za-

nimiv je menda v povesticah, v katerih obdeluje bolj ali manj izrazite erotične motive. (Pos.: „Beda“). Včasih je dobro opaziti poznejšega spretnega pripovednika, vendar pa bi novelica „Jadra z beneškim levom“ v svoji senzacionalnosti in pomanjkanju globlje psihologije mirno sodila v kakšen magazin. Zadnja, najdaljša povest te zbirke „Soha svetega Boštjana“ je nedolžna stvarca, ki po svojem vzdušju spet nekoliko spominja na alpske Nemce. Zbirka „Mlada njiva“ je v celoti zanimiva radi tega, ker kaže razvoj Franceta Bevka, enega naših najplodovitejših pisateljev. Br. R.

Stanko Cajncar: V planinah. Zgodba. Založila Družba sv. Mohorja v Celju. 1940. 112 strani.

Zgodba, ki jo tu pripoveduje pisatelj, je sicer polna tenko opazovanih psiholoških drobnosti, a ni napisana zaradi fabule. Saj se v vsej knjižici ne zgodi bog ve kaj, v njej se mnogo več razpravlja. Stvar je kaj preprosta: dekle si na počitnicah, ki jih po diplomi prebije na pohorski planinski koči, prebere fanta. Mesto človeka, s katerim jo je zblížal slučaj in ki za njo ni imel mnogo razumevanja, vzljubi moža, čigar inteligenca, čustvena navezanost na mater in dom, tiha udržanost, predvsem pa doslednost v (katoliškem) svetovnem nazoru ji vzbudi spoštovanje. Kljub neki toplini, ki se včasih bliža ljubeznivemu humorju, je zgodba opisana iz neke skoro vzvišene, brezstrastne, vserazumevajoče oddaljenosti, ki očitno razodeva pisateljev poklic in čitatelj se ne more znebiti vtisa, da avtorju pri pripovedovanju te zgodbe ni šlo za realistično nizanje in razlaganje dejstev. Preveč lepih lastnosti se je nabralo pri junaku, ki nam v svoji veliki skromnosti sicer često govori o svojih napakah, da ne bi občutili, kako nam ga daje pisatelj za vzgled. Tudi junakinja, ki je v vsej zgodbi aktivni del ter se komaj vidno trudi (ta beseda je skoro preraskava za oznako vseh teh hudo abstraktnih odnosov) za njegovo ljubezen, ni tako živa, da bi vzbudila v nas vero v verjetnost vse zgodbe.

Zdi se, da vse to tudi ni bil namen pisatelja, ki nam je podal prijetno in lepo pisan esej v klasični obliki dialogov o vseh mogočih vprašanjih: o erotičnih odnosih mladih ljudi, o zakonski zvestobi, o spoštovanju staršev, posebno matere kot čuvarice nad sinovo vero in celo o odnosih do „ubogih in dobrih ljudi“, ki jih „moramo danes zaradi vsake ure veselja prositi za oprostjenje“. (Str. 112.)

Lep jezik in vprav virtuosno pripovedovanje daje delcu, ki je s svojimi trdnimi in jasnimi odgovori na vsa življenjska vprašanja bolj kot katera koli „tendenčna“ knjiga izraz pisateljevega svetovnega nazora, odlično mesto med podobnimi katoliškimi vzgojno-didaktičnimi deli pri nas. Jaroslav Dolar.

Vošnjak Bogumil dr., Jugoslovanski odbor (1915—1918) (cir). Beograd, 1940. M. 8°. 48 strani.

Pri izredno obširni in težko pregledni literaturi o Jugoslovanskem odboru obstoja gotovo potreba po resumarnem preglednem opisu, ki bi v bistvenih potezah prikazal odborovo delo. Ta potreba je opravičila izdajo drugega zvezka Dobrovoljske knjižnice v zalogi Sreske organizacije Saveza ratnih dobrovoljaca v Ljubljani, za katerega je prispeval ob 25 letnici ustanovitve Jugoslovanskega odbora njegovo zgodovino aktivni jugoslovanski odbornik B. Vošnjak, ki jo je dopolnjeno izdal sedaj v cirilici.

Po vsebini je knjižica slika, katera kaže avtorja v središču Jugoslovanskega odbora in tako B. Vošnjakovo delo v Jugoslovanskem odboru. Na ta način je pač podan resume B. Vošnjakove obširne knjige „U borbi za ujedinjenu državu“

(1929), žal pa ni s tem podan tudi pregled celotne akcije Jugoslovanskega odbora, ki bi jo danes tako zelo rabili ne samo Slovenci, temveč vsi Jugoslovani.

Če z vidika vsebine knjižica ni upoštevala dejanskih sodobnih potreb, pa ji navzlic zanimivim podajanjem na pr. osebnosti A. Trumbića, N. Pašića ali H. Hinkovića manjka koncepcija Jugoslovanskega odbora. Z Jugoslovanskim odborom se nadaljuje revolucionarno narodno delo v inozemstvu potem, ko je postalo ob izbruhu svetovne vojne v Avstro-Ogrski nemogoče in kjer se je mogla začeti šele čez čas legalna evoliucijska narodnopolitična aktivnost z majniško deklaracijo itd. Razmerje Jugoslovanskega odbora do kr. srbske vlade in zlasti do N. Pašića postane razumljivo baš iz narodnega revolucionarnega značaja Jugoslovanskega odbora do mednarodne ustanove srbske države, ki je kot taka morala biti konservativna. Poleg tega pa nastopajo v državopolitičnih pogledih jugoslovanskih odbornikov samih različna stremjenja, ki so začetki ali točni predhodniki notranjepolitičnih struj v prvih dveh desetletjih Jugoslavije. To niso samo različne generacije, to so različne koncepcije bodoče oblike in notranje ureditve nove države, v katerih se pričena notranjepolitično življenje Jugoslavije, še predno je Jugoslavija nastala.

Skoda, da ni B. Vošnjak v svojem resnično potrebnem delu izhajal na mesto z vidika avtobiografa z vidika narodnega političnega zgodovinarja. S tem bi zadostil današnji potrebi po pregledni in strnjeni sliki Jugoslovanskega odbora. Kot aktivni član odbora pa bi mogel približati današnjosti tudi smernice odborovega delovanja in smernice njegovih članov, v katerih je izražena vrsta zamisli o bodoči obliki jugoslovanske države. Tedaj bi postala razumljiva tudi na pr. krfska deklaracija, ki zavzema osrednje mesto v B. Vošnjakovi knjižici, kot kompromis med naziranjem odbora in srbske vlade, medtem ko je sedaj predvsem posledica takratne mednarodnopolitične situacije.

Job.

France Kozar: Izpod zemlje. Pred desetletjem, ko se je povojni ekspresionizem že nagibal k zatonu, se je pojavil v nekaterih revijah (Svobodna Mladina, Ljubljanski Zvon, Pod lipo, Svoboda) resnični proletarski pesnik, rudar France Kozar. Potem je za dolgo časa umolknil. Nedavno se je pa spet začel oglašati v dnevnem časopisju z reportažami iz rudarskega življenja. Zdaj je izšla njegova prva knjiga, zbirka pesmi, ki jo je razdelil v sedem ciklov: 1. Izpod zemlje, 2. Spevi dvajsetega stoletja, 3. Obrazi, 4. Danes, 5. Pisma, 6. Pelin in 7. Iskre v temi. V prvih ciklih je zbral predvsem že znane pesmi, dočim obsegajo zadnji žetev novejšega časa. Zbirka ima izpovedni značaj rudarja, ki trdo roboti pod zemljo. Vendar se ne omejuje samo na rudnik, iz zbirke utripa ves sodobni nemir, vsa žgoča problematika časa. Toda četudi se čuti brata vsem trpinom sveta, je Kozar slovenski rudar, ki je na sebi občutil rudarsko usodo doma in v osrčju Balkana. Zanimivo je, da zbirko zaključuje s kroniko treh neznanih tlačanov v kehi iz časov kmečkega punta l. 1573 (Iskre v temi). Tako navezuje sedanost na preteklost. Za Seliškarjem in Klopčičem je zapel rudarsko pesem resničen rudar. „Naše rime niso izklesane v čarobne sonete“ — pravi avtor v tej pesmi, kar potrjuje tudi vsa zbirka. Ker pomeni svojevrsten dogodek v našem slovstvu in morda njegovo obogatitev, jo bomo o priliki podrobneje ocenili.

T. Č.

